

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

ANADOLU'DA MOĞOL İSYANLARI VE
ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞI

710525

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Zeki ATÇEKEN

Hazırlayan
Mehmet Ali GÜREL

7110525

KONYA - 2001

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

KISALTMALAR.....	I
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

A-ANADOLU 'NUN TARİHİ COĞRAFYASI.....	4
B-ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ	
1-Anadolu'ya ilk Türk Akınları.....	8
2-Anadolu Selçuklu Devletinin Kuruluş ve Yükselme Dönemi.....	12

II.BÖLÜM

A-MOĞOLLARIN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI.....	20
B-II.GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İN SALTANAT YILLARI	
1-II.Gıyaseddin'in Tahta Geçışı.....	25
2-Babaîler Ayaklanması.....	26
3-Kösedağ Savaşı.....	28
4-Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol Hakimiyetine Girmesi.....	30
C-MÜŞTEREK SALTANAT YILLARI	
1-II.Keykâvus ve Müşterek Saltanat Yılları.....	34
2-Muîneddin Süleyman Pervane'nin İktidar Yılları.....	39
3-Hatîroğlu Şerafeddin İsyanı.....	41

D-BAYBARS'IN ANADOLU SEFERİ

1-Baybars'ın Anadolu Seferi.....	43
2-Abaka Han'ın Anadolu Seferi ve İntikamı.....	44
3-Karamanoğullarının Konya'yı Ele Geçirmeleri.....	45

III.BÖLÜM

A-II.MESUD'UN SALTANAT YILLARI.....	48
-------------------------------------	----

B-MOĞOL KOMUTANLARININ İSYANLARI

1-Toğaçar Noyan İsyanı.....	53
2-Baltu Noyan İsyanı.....	54
3-Sülemiş Noyan İsyanı.....	56
4-Kür Buğa, Baranbay, İcil, Buka ve Toğan Noyanların İsyanı.....	63
5-Timurtaş Noyan İsyanı.....	64

SONUÇ.....	69
------------	----

BİBLİYOGRAFYA.....	74
--------------------	----

EKLER.....	83
------------	----

ÖNSÖZ

Anadolu'yu bizler için önemli kılan şey, bu toprakların yaşadığımız vatan olmasıdır. Anadolu'nun vatan olma süreci, çalışmamızda göstereceğimiz gibi tarihi tesadüflerin bir sonucu değildir. Anadolu'nun Türkleşmesi tarihinde en önemli dönem kuşkusuz Selçuklular dönemidir.

Türklerin yeni bir yurt aramak maksadıyla uzun yollar kat ederek Anadolu'ya gelmeleri ve burada güçlü bir uygarlık meydana getirmelerinin altında yatan nedenler kuşkusuz araştırılmaya değerdir.

Moğol istilası, Asya milletleri için büyük bir felaket olmuştur. Moğollar önlerine gelen ne varsa yerle bir etmişlerdir. Bu istila ve zulümlerden bu topraklarda yaşayan insanlarda kendi paylarına düşeni almışlardır.

Anadolu'da Moğol istilasının açmış olduğu sosyal, siyasi ve ekonomik sıkıntılar uzun yıllar boyunca etkisini sürdürmüştür. Gerek bu dönemde meydana gelen olaylara duyduğumuz ilgi, gerekse bu konu üzerinde yeterli miktarda araştırma yapılmadığını tespit etmemiz bizi bu konuyu araştırmaya yöneltti.

Bu çalışmayı yapmamızda bizi teşvik eden ve çalışmalarız esnasında yardımlarını esirgemeyen hocam Yrd. Doç. Dr. Zeki ATÇEKEN ' e şükranlarımı bildirmeyi bir borç bilirim.

Mehmet Ali GÜREL

Konya-2001

KISALTMALAR

İ.A.	:İslam Ansiklopedisi
İ.Ü.E.F.Y.	:İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
T.D.V.İ.A.	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
T.D.V.Y.	:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
T.T.K.	:Türk Tarih Kurumu
S.A.D.	:Selçuklu Araştırmaları Dergisi
S.Ü.	:Selçuk Üniversitesi
Çev.	:Çeviren
Hızr.	:Hazırlayan
a.g.e.	:Adı Geçen Eser
a.g.m.	:Adı Geçen Makale
C.	:Cilt
S.	:Sayı
s.	:Sayfa

GİRİŞ

Selçuklular tarihini araştırmak bir bakıma Anadolu'nun Türkleşme serüveninin ve vatan olma sürecinin incelenmesidir.

XI. yüzyılın başlarında Batı Türkistan'da adeta sıkışarak ne kendileri ne de hayvanları için bir yer ve yiyecek bulamayan Oğuz Türkleri kendileri için bir yurt aramaktaydılar.

Gazneliler İran'ı ellerinde tutuyorlar ve Selçukluların başında bulunduğu Oğuzların Bizans ülkesine sefer yapmalarına imkan tanımıyorlardı. Çağrı Bey'in Azerbaycan ve Doğu Anadolu bölgesine düzenlediği ilk keşif seferi sonucunda söylediği "bu ülkede bize karşı koyacak bir kuvvete rastlamadım" sözü Çağrı Bey'in şahsında Türklerin daha o yıllarda Anadolu'yu vatan olarak gözlerine kestirdiklerinin bir delilidir.

Türklerin Anadolu'ya geldikleri dönemde Anadolu harabe bir ülke görünümündeydi. Yüzyıllar boyunca süren savaşlar Anadolu'daki kırsal nüfusu büyük ölçüde ortadan kaldırmış ve halkın şehirlere yerleşmesine sebep olmuştu. Anadolu adeta boş bir ülke görünümündeydi.

Malazgirt savaşından sonra Türklerin kısa sürede Anadolu'yu ele geçirmeleri ile Anadolu' da yeniden bir canlılık görülmeye başlamıştır.

XII. Yüzyılda İslam dünyasına karşı başlatılan Haçlı Seferleri sırasında Anadolu yine en fazla etkilenen ülke olmuştur. Haçlı tehlikesinin bertaraf edilmesiyle birlikte Anadolu'da siyasi birliği sağlama çalışmaları dikkat çekmektedir. Bu dönemde Anadolu'nun dünya ticaretinde çok önemli bir yer işgal ettiğini de görmekteyiz. Ne var ki Anadolu'nun bu huzur ve zenginlik dolu günleri çok uzun sürmemiştir.

Orta Asya'nın bozkırlarından çıkarak bir Dünya devleti olan Moğollar önlerine ne geldiyse yakıp yıkmışlardır. Batıya doğru olan ilerleyişlerinde Türk ülkelerine giren Moğollar farkında olmadan Azerbaycan ve Anadolu'nun Türkleşme sürecine katkıda bulunmuşlardır. Ancak bu durum Türk ülkeleri için pahalıya mal olmuştur.

Yapmış olduğumuz bu çalışma sırasında tespit ettik ki , Moğolların Anadolu'da meydana getirdikleri tahribat zamanla bir anarşi ortamının oluşmasına sebep olmuştur. Selçuklu ülkesinde yaklaşık 150 yılda sağlanan huzur ve güven ortamı kısa sürede ortadan kalkacak,ülke içerisinde can ve mal güvenliği kalmayacaktır. Bu bazen eşkıyalar, bazen isyankar komutanlar hatta bazen de yüksek dereceli devlet erkanı tarafından gerçekleştirilecektir.

Bizim için Anadolu Selçuklu Devleti tarihinin incelenmesinde en önemli hareket noktası dönemin otantik kaynaklarına ulaşabilmektir. Ne var ki çeşitli sebeplerden dolayı ancak mahdut sayıda kaynağa ulaşabildik.

Şüphesiz ki İbn-i Bibi 'nin hazırlamış olduğu 'El Evamrû'l-Ala'ıye Fi'l -Umuri'l-ala'ıye ' adlı eseri kaynakların en önemlilerindendir. Bu kaynak eserden büyük ölçüde yararlandık.

Yine bu eserin adeta bir devamı niteliğinde olan Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî 'nin hazırladığı "Müsameretü'l-Ahbar" adlı eser de Anadolu Selçuklularının son dönemleriyle ilgili çok önemli bilgiler vermektedir. Müellif bazı olayları bizzat yaşayarak kaleme almıştır.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî 'nin kaleme aldığı "Tarih-i Cihan Güşa" adlı eser, Moğolların tarihi,Harzemşahlar ve Moğol Hanları ile ilgili üç ciltten meydana gelmektedir.Bu eser Moğol ve İlhanlı kaynakları arasında ehemmiyet bakımından ilk sıralarda yer almaktadır. Ata Melik Cüveynî'nin kardeşi ünlü İlhanlı veziri Şemseddin Cüveynî 'dir.

Bu dönemde yazılmış olan Mevlevîlere ait kaynaklar da dönemin sivil anlayışını yansıtmaları bakımından önemlidir. Ahmed Eflaki'nin kaleme aldığı "Menakibu'l Arifin" adlı eserden yazarın döneminde meydana gelen önemli hadiseler ve kendilerinin çeşitli kesimlere bakış açıları noktasında istifade ettik.

Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus) 'un hazırladığı "Ebu'l -Farac Tarihi" ile Urfalı Mateus'a ait Vakayi-Nâme'de Anadolu tarihi açısından oldukça büyük bir öneme haizdir. Ancak bununla beraber daha ziyade ikinci elden kaynaklardan istifade ettiğimiz de bir gerçektir.

Bu eserlerden en dikkat çeken Osman Turan'ın "Selçuklular zamanında Türkiye " adlı çalışmasıdır. Bu eserden oldukça yararlandık. Yine Faruk Sümer'in "Anadolu'da Moğollar" adlı makalesi de sıkça müracaat ettiğimiz eserlerden oldu.

Hazırladığımız bu çalışmanın I. Bölümünde kısaca Anadolu'nun coğrafya ve tarihinden, Türkleşmesi sürecinden ve Anadolu Selçuklu Devletinin tarihinden bahsettik.

II. Bölümde Moğolların tarih sahnesine çıkışları, Selçuklu-Moğol münasebetleri ile Selçukluların Moğollara tabi bir devlet durumuna geldiği 1243-1277 yılları arasındaki olaylar anlatılmıştır.

III. Bölümde ise Anadolu'da vuku bulan Moğol istilası sürecinde meydana gelen Moğol komutanlarının isyanları ele alınmıştır. Anadolu Selçuklu Devletinin ortadan kalkması ve Türkmen beyliklerinin ortaya çıkması da bu bölüm içerisinde ele alınmıştır.

I.BÖLÜM

A-ANADOLU'NUN TARİHİ COĞRAFYASI

Anadolu Türkiye'nin Asya'daki topraklarına verilen isim olarak ortaçağdan itibaren bazen bir idari bölge bazen de bir memleket adı olarak kullanılmıştır.

Anadolu ifadesi oluşmadan önce hemen hemen aynı saha için Küçük Asya tabiri kullanılıyordu. Bu terimde zamanla sahasını doğuya doğru genişletti.¹ Herodot zamanında M.Ö.V. asırda Asya'nın tüm kısımlarını kapsıyordu. Herodot IV. kitap Melpomene de Asya ülkelerini şöyle anlatır: Kuzeyde Pasinlerden (phasis) başlayarak Karadeniz (pontos euxinos) boyunca Çanakkale (troas) ye kadar gelir. Güneyde ise İskenderun (myriandikos) körfezinden Datça yarımadasına (tiopion) kadar olan bölge olarak tanımlar. Herodot'a göre bu bölgede 30 ayrı millet yaşamaktadır.²

Anadolu, tarihin ilk çağlarından itibaren insan kitlelerinin geçiş ülkesi, çeşitli ulusların çatıştığı alan ve giderek içinde kaynayıp eridiği bir pota olmuştur.³

Anadolu, Asya , Avrupa ve Afrika kıtaları tarafından çevrilerek bir köprü vazifesi görmektedir. Bu köprü Mezopotamya ve Mısır gibi eski doğu; batıdan ise Akdeniz medeniyetlerinin oluşturduğu eski batı dünyaları tarafından çevrilmektedir. Bu Anadolu'ya bir kültür aracılığı görevi vermiştir. Tarihin en eski devirlerinden itibaren Anadolu doğudan-batıdan bir çok kavmin istilasına uğramış, pek çok medeniyete beşiklik etmiştir.

Anadolu'nun yer yüzü şekilleri, akarsuları ,iklim şartları, Anadolu tarihinin meydana gelmesinde büyük rol oynamıştır. Van merkezli (M.Ö.

¹ Besim Darkot,"Anadolu"İslam Ansiklopedisi I. Eskişehir 1997 , s.428

² Herodotos;Herodot Tarihi , (çev:Azra Erhat), İstanbul 1983,s.213

³C.W. Ceram,Tanrıların Vatanı Anadolu, İstanbul 1979, s.9

IX-VI yy.) Urartu devleti bulunduğu mevkiinin çok sağlam ve ulaşılmaz olması nedeniyle uzun zaman Asurlulara baş eğmemiştir.

Anadolu da yerleşme merkezleri dünyanın her tarafında olduğu gibi akarsu ve göl kenarlarında kurulmuştur. Örneğın Hititler Kızılırmak , Yeşilirmak nehirlerinin bulunduğu bölgeyi tercih ederken , Urartu devleti Van gölü ve Urumiye gölü arasındaki bölgeyi kendisine yurt olarak seçmiştir. Lidya devleti ise Gediz ,Büyük Menderes, Küçük Menderes nehirlerinin suladığı sahada kurulmuştur.⁴

Anadolu insanlık tarihinin çeşitli dönemlerinde ön sıralarda yer almış bir çok özgün uygarlığın beşiğı olmuştur. Yarımada da gelişen Çayönü, Hacılar ,Çatalhöyük yerleşmeleri yeni taş çağının (M.Ö.8 000 ile 5 500) dünyadaki en eski köy kültürlerindendir. Çatalhöyük bu dönemin yer yüzündeki en parlak merkeziydi. Uzun bir duraklama devrinden (M.Ö 5 500 – 2 500) sonra Anadolu yeniden büyük uygarlıklara sahne oldu. Yerli kavim Hititler (M.Ö.2 500-2 000), Mısır ve Mezopotamya'nın gerisinde olmakla beraber dönemlerinin en önde gelen topluluklarındandı. Hititler o zamanın üç büyük ülkesinden biri idi. XIII. yy'da ise Mısırla birlikte dünyanın iki süper devletinden biri idi. Hititler federatif bir sistem kurarak Suriye ve Mezopotamya üzerinde egemen olmuşlardı.

M.Ö. 2000 yıllarından M.Ö. III. Yüzyıla kadar Hititler, Hurriler, Urartular, İyonlar, Etrüksler, Frigler, Lidyalılar, Kimmerler, Persler ve çoğunluğu Arî ırktan olmak üzere çeşitli kavimler Anadolu'ya hakim olmuşlardır.

Helenler M.Ö VIII. YY'da Mezopotamya'nın ikibin yıllık zengin bilgi hazinesini Anadolu'nun Güney doğusunda yaşayan Geç Hitit Beylikleri aracılığı ile tanıdılar. Büyük İskender (M.Ö 356-323)

⁴,Ekrem Memiş,Eskiçağ Türkiye Tarihi, Konya 2001, s.16-17

Anadolu'da Hellenizmi güçlendirdi. Ancak İskender'in halefleri Diadoklar Anadolu'yu küçük krallıklara böldüler. Düzinelerce beyliklerden ve kent devletçiklerinden oluşan bir durum devam etti. Bu dönemde Galatlar yeni bir topluluk olarak Anadolu kavimleri mozayikine eklendiler.⁵

Anadolu'da Urartular (M.Ö. 800-580), Frigler (M.Ö. 750-300) ve Lykialılar (M.Ö. 700-300) dünyanın en özgün uygarlıklarını geliştirdiler. Anadolu Perslerin işgali süresince (M.Ö. 545-333) önderlik durumunu yitirmişti. Ancak Hellenistik dönem boyunca (M.Ö. 330-30) o zamanki dünyanın başlıca kültür merkezlerini barındırmıştır. O yüzyıllarda yeryüzünün en bayındır kentleri arasında Bergama , Milet , Priene , Efes , Teos ön sıralarda yer alıyordu.

M.Ö. 323'te İskender'in ölümüyle imparatorluk dağılmış ve Anadolu, komutanlarından Seleskov'un payına düşmüştür. Orta Anadolu'da Kapadokya Krallığı, Sakarya vadisinden Boğazlara kadar olan sahadan Bitinia Krallığı, Kuzeybatı Anadolu'da Bergama Krallığı, Karadeniz sahillerinde Pontus Krallığı, Güneydoğu kesiminde ise merkezi Urfa olan Süryani Krallığı, Kuzeydoğu Anadolu'da Ermeni Krallığı bulunmakta idi. Bunlardan Kapadokya, Bitinya ve Bergama Krallıkları Rum menşeli, Pontus Krallığının ise İran menşeli olup sonradan Rumlaştığı bilinmektedir. Süryani Krallığı Sami, Ermeni Krallığı ise Aryani'dir.

Bergama kralı III. Attalos yasal varisi olmadığından ülkesini ölmeden önce Roma Devletine vasiyet etmişti. Romalılar Attalos'un ülkesini Eyalet ilan ederek adına da kıtanın adı olan Asya adını verdiler.⁶

Roma çağında Anadolu (M.Ö. 30-M.S. 395) dünyanın en bayındır ülkelerindendi. Anadolu da ulaşım ilk kez Roma Çağında sağlam, bakımlı yollar ve taş köprüler ile sağlanmıştı. Kentlerde su kemerleri ile getirilen

⁵Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul 1988, S.15

⁶ Strabon, *Coğrafya* (Çev: Adnan Pekman), İstanbul 1987, s.155

su, güzel çeşmelerden bol bol akıyordu. Her kentte mermerden yapılmış gymnasionlar , stadyumlar , tiyatrolar ,agora binaları, hamamlar , kütüphaneler mevcuttu. Anadolu’ da bu eski kentlerden düzinelerce bulunmaktaydı.⁷

I.yüzyıldan itibaren Anadolu’da başlayan Rum hakimiyeti ve onun devamı sayılan Bizans döneminde Anadolu Doğu’dan gelen İran ve daha sonra da İslam ordularının hücumlarına maruz kalmıştır.

İslamiyetin doğuşu sırasında Orta Doğu’ya Bizans ve Sasani devletleri hakimdi. İslam fetihleri sonucunda Sasani Devleti tamamen ortadan kaldırılmış, Bizans’ın da Suriye, Mısır ve Kuzey Afrika’da vilayetleri ele geçirilmiştir. Ancak Bizans hakimiyetinin ana dayanağını teşkil eden Anadolu İslam coğrafyasına dahil edilememiştir.

⁷ Akurgal, s.15-16

B-ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ

1-Anadolu'ya ilk Türk Akınları

Oğuzların 10. Yüzyılda büyük kitleler halinde İslam Dini'ne girmeleri⁸ ve buna paralel olarak başlayan Türk göçleri İslam tarihi, kültür ve medeniyeti açısından önemli bir dönüm noktasını teşkil eder. Bu sayede Yakın-Doğu ve Anadolu Türkleşmiş, Türklerin getirdiği bu taze kan İslam toplum ve devletlerini yıkılmaktan korumuştur.⁹

X. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla müslümanlaşan Türklerin kurdukları Karahanlılar Devleti 999'da Samanoğulları Devleti'ni ortadan kaldırdı. XI. yüzyılda islamlaşma ve göç olayları sayesinde Oğuzlar süratle güneye İslam ülkelerine doğru yayılmaya başladılar.

Oğuzlar, Selçukluları takip ederek Harizm ve Horasan bölgelerine göç etmeye başladılar. İslam ülkelerine yakın yerdeki Müslüman Oğuzlar gayri müslim Türklerle savaş halindeydiler. Müslüman Oğuzların İslam ülkelerine göçleri zamanla kitleselleşti. Kaynaklar bu göçün sebepleri olarak nüfus yoğunluğu, mera alanlarının darlığı ve hayvanların çokluğunu gösterirler.¹⁰

Oğuzların göçleri ile her geçen gün biraz daha güçlenen Selçuklular 1040 yılında Gazneli Sultan Mesud'u Dandanakan'da yenerek devletlerini kurarlar.

Türkmenlerin oluşturduğu göç dalgaları İslam ülkelerine ve Bizans hakimiyetinde bulunan Anadolu sınırlarına kadar yayılıyor, bu durumda birçok problemleri beraberinde getiriyordu.¹¹ Selçuklu sultanları kuruluş

⁸ Faruk Sümer, *Oğuzlar(Türkmenler)Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul 1992 , s.59

⁹ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul 1993, s.16

¹⁰ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye-Siyasi Tarih-Alp Arslan'dan Osman Gaziye (1071-1328)*, İstanbul 1998 , s.10

¹¹ Gregory Abû'l- Farac(Bar Hebraeus), *Abû'l Farac Tarihi I* (Çev:Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1999 , s.296

devrinden itibaren bu göç meselesiyle yakından ilgilenmek zorunda kalmışlardır. Çünkü hem yerleşik müslüman ahaliyi rahatsız etmemek hem de soydaşlarına yurt bulmak ve geçimlerini temin etmek gibi önemli görevleri vardı.

Türklerin Anadolu'yü fethi ve buraya göçleri Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun kuruluşuna (1040), Malazgirt Zaferi'ne (1071) ve bundan sonraki döneme ait olmak üzere üç ana safhada gerçekleşmiştir.

Selçuklular Maverâünnehir'de bulundukları sırada Karahanlı Ali Tekin emrindeki kalabalık Türkmen kitleleri daha uygun şartlarda bir yurt edinebilmek için aileleri, eşya ve çadırları, at ve koyun sürüleriyle sıkıntı içinde bir yerden diğerine göç etmek zorunda kaldıkları gibi her an yeni bir baskına uğrama endişesi içerisindeydiler. Bu sıkıntılı durum Çağrı Bey'in 3000 kişilik¹² süvari birliğiyle Anadolu'ya geçmesine sebep oldu.¹³ İçerisinde bulundukları tehlikeli durumdan kurtulmak amacıyla Tuğrul Bey çöllere çekilirken Çağrı Bey de 1015-1021 yıllarında Anadolu'ya doğru bir akın düzenledi.¹⁴

Çağrı Bey'in bu akını sırasında Ermenilerle Gürcüler arasında bir birlik olmadığı gibi Bizans imparatorluğu, hem Gürcüler hem de Ermenilerle mücadele halindeydi. Bundan dolayı sefer gayesine ulaşmış ve ileride fethedilecek ülkelerin askerî ve coğrafi durumları hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Sefer sonunda Pahlavuni komutasındaki kuvvetleri bozguna uğratmış ve bir hayli ganimet ile Maverâünnehir'e dönmek üzere yola çıkmıştır.(1021)¹⁵

¹² Mehmet Altay Köymen , *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi-Kuruluş Devri I* , Ankara 1989 s.106'dan; İbrahim Kafesoğlu,*Doğu Anadolu'ya ilk Selçuklu Akını* , s.268

¹³ Ebû'l Farac,I, 293

Osman Turan,*Türkiye* ,s.14

¹⁴ Köymen,I,105

¹⁵ Ali Sevim,*Anadolu'nun Fethi ,Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya kadar)*,Ankara 1987, s.20,21

Çağrı Bey, bölgedeki müslüman emirliklerden aldığı askerlerle sayıları muhtemelen 6-7 bin kişiyi bulan bir süvari kuvvetiyle Van Gölü'nün güneyinden Tiflis civarına kadar bütün topraklarda geçici de olsa hakimiyet tesis edecek bir güce sahip olduğunu ve kendilerine direnebilecek büyük krallıklar olmadığını kanıtlamış, Tuğrul Bey'i de Anadolu'ya gitmeye teşvik etmiştir. Çağrı Bey'in bu akını Anadolu'ya yerleşmek isteyen Selçuklu Türklerine hedeflerine ulaşacak en kısa yolu göstermiştir.¹⁶

Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşah gibi Büyük Selçuklu sultanları müslüman ahalinin hamisi sıfatıyla bir yandan müslüman halkın zarar görmesine mani olmak, öte yandan devletlerinin kuruluşunda büyük hizmetlerde bulunan ve bu uğurda sıkıntılara göğüs geren soydaşlarına da yeni imkanlar sağlamak istiyorlardı. Oğuzların sonu gelmeyen göçleriyle İslam ülkeleri sıkışınca Türkmenleri Anadolu'ya sevk etmek ve milletin büyük bir kısmını orada yerleştirerek Anadolu'yu ebedî Türk vatani haline getirmek bir zaruret halini almıştı. Anadolu'nun fethi böyle bir zarûretin ve politikanın sonucudur.¹⁷

Anadolu'ya akın eden Türkmenlerle birlikte Anadolu'ya giren İbrahim Yinal 1048 yılında Hasankale'de Bizans kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğrattı. Bizans komutanı Liparit esir edildi. Selçuklu devlet adamları ve kumandanlarının himayesinde Anadolu'ya giren Türkmenler bir rivayete göre Trabzon'a hatta İstanbul'a onbeş günlük mesafeye kadar ilerlemişlerdi.¹⁸

¹⁶ Zeki Atçeken, *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti*, (Yayınlanmamış ders notları), Konya 1997, s.26

¹⁷ Turan, *Türkiye*, s.16
Sevim, 26, 27

¹⁸ Urfalı Mateos-Papaz Grigor, *Urfalı Mateos Vakayı-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (Çev: Hrant D. Andreasyan), Ankara 2000, s.90

Bizans imparatorluğunun yönetiminden rahatsız olan Ermeni ve Süryaniler, Türk fütühatı karşısında Bizans devletinin yanında yer almadılar.¹⁹

Malazgirt Savaşı öncesinde 1048'de Erzurum, 1057 Malatya, 1059'da Sivas, 1054'de Kars, 1067'de Kayseri (1068'de Niksar ve Konya , Ammuriye) 1069'da Honas fethedilmiştir. Ancak bu fetihler geçici olmuştur.²⁰

1071 yılına kadar devam eden bu harekât neticesinde Türkmenler Azerbaycan'dan Doğu Anadolu'ya oradan da orta ve batı Anadolu'ya kadar yayılmışlardır. Bazen Selçuklu kuvvetlerinin himayesinde, bazen de müstakil olarak Anadolu içlerine ilerleyen bu gruplar bölgede emniyet ve huzur içinde yerleşme imkanı bulamamışlardı. Yapılan bütün fetihlere rağmen Anadolu'daki pekçok müstahkem şehir ve kale hâlâ Bizans garnizonlarının emrinde idi. Hem bu mahallî Bizans garnizonları, hem de başkentten sevk edilen imparatorluk orduları, Türkmenleri takip ederek geri dönmeye zorluyordu. Bizans kuvvetleri karşısında tutunamayan Türkmenler, sıkışınca Azerbaycan, İran, Irak ve Suriye'ye çekilmek mecburiyetinde kalıyorlardı. Ancak Malazgirt zaferinden sonra, Anadolu'daki Bizans mukavemeti kırılabilmiş, bu sûretle yayılma ve yerleşme devri başlamıştır.²¹

Malazgirt'te Bizans ordusunun mağlup edilerek imparatorun esir alınması bütün İslam dünyasında büyük bir sevince vesile olmuş, her tarafta şenlikler yapılarak kutlanmıştır.²²

¹⁹Claude Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI.Yüzyılın İkinci Yarısı)*, (Çev:Yaşar Yücel – Bahaeddin Yediyıldız), Ankara 1988, s.27

²⁰ Turan, *Türkiye*, s.20

²¹ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, s.36

²² Faruk Sümer-Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler Çeviriler)* Ankara 1988 s.59'dan İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer ve Camiü'l-gurer* IV, s.390-396

Alparslan zaferden sonra beylerini Anadolu'nun fethiyle görevlendirdi.²³ Emir Saltuk Erzurum bölgesini tamamıyla ele geçirdi. Emir Artuk, Mardin, Âmid, Menegirt, Malatya ve Harput'u; Danişmed, Kayseri, Zamantı, Sivas, Develi, Tokat, Niksar ve Amasya'yı zaptetti. Çavuldur, Maraş ve Sarız'ı, Emir Mengü de Erzincan, Kemah, Şebinkarahisar ve diğer bazı yerleri fethettiler.²⁴ Türkler artık Sakarya'ya kadar uzanan toprakları hakimiyetleri altında tutuyorlardı.

2-Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluş ve Yükselme Dönemi

Malazgirt zaferinden sonra Selçuklu tahtında hak iddia eden Kutalmışoğulları, bazı hanedan mensupları, Selçuklu kumandanları ve bunlara bağlı Türkmen grupları Anadolu'ya gelmeye başladılar.²⁵

Anadolu'ya gelen Kutalmışoğulları herhangi bir güçlkle karşılaşmadan Anadolu Türkmenlerini kendi çevrelerinde birleştirmeye başladılar. Yabgulu Türkmenlerinin bir beyi olan Şökli'nin Atsız ile arası açılmış ve Kutalmışoğullarını Suriye'ye davet etmişti. Davete icabet eden Kutalmışoğlu, Şökli ile birleşerek Mısır halifesine itaatlerini bildirdiler. Bunun üzerine Atsız'la yapılan savaşı kaybettiler. Şökli ve oğlu öldürüldü. Kutalmışoğlu Devlet, küçük kardeşi ve amcasının oğlu ile birlikte tutsak alındı.²⁶

Bu arada Kutalmışoğlu Süleyman da Halep'i kuşatmış daha sonra kuşatmayı kaldırarak Antakya'ya yönelmişti. 20.000 dinar mukabilinde haraç alarak Antakya kuşatmasını da kaldırarak Anadolu'ya yönelmiştir.²⁷

²³ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsamereü'l-ahbâr* (çev:Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s.13

²⁴ Sümer-Sevim, a.g.e. s.64'ten Reşidü'd-din, *Camiü't-tevarih* V, s.31-41

²⁵ Aksarayî, 14,15

²⁶ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, siyaset Teşkilat ve Kültür*, Ankara 1995 s.348 Turan, *Türkiye*, s.48

Cahen, a.g.e. s.30

²⁷ Anonim, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III* (çev: Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952 s.23

Anadolu'ya giren Süleyman Şah muhtemelen 1075'de Konya'yı (Gavele Kalesi) alarak İznik'e doğru yönelmiş ve burasını da alarak başkent ilan etmiştir. (1075)²⁸ Bu tarih genel olarak Anadolu Selçuklu devletinin kuruluş tarihi olarak da kabul edilmekle birlikte ,bilim adamları arasında görüş ayrılıkları da mevcuttur.²⁹

Süleymanşah'ın yeni devleti kurmasıyla hem Anadolu'ya göçmüş bulunan Türkmenler birleştirilmiş, hem de göçebe Oğuzların büyük kitleler halinde ülkeye gelmelerine zemin hazırlanmıştır.

Süleyman Şah Bizans'taki taht kavgalarına karışıp ve 1078'de Botaniates'i imparator yaparak hakimiyetini güçlendirdi. Böylelikle Türkler Üsküdar'a kadar ilerleyerek burada karargah kurdular. Bizanstaki taht kavgalarından da istifade ederek Frigya ve Batı Anadolu'da henüz ele geçmeyen yerleri fethettiler. Bu sebeple imparator 1080'de İznik üzerine bir ordu gönderdi. Süleyman Şah bu orduyu yendi ve Türkler boğazların sahillerini işgal edip bir gümrük dairesi kurarak gemileri kontrole başladılar.³⁰

Bizans hakimiyeti Anadolu'da çöküş halinde iken Fırat ve Kilikya'da birkaç Ermeni lider ortaya çıktı. Bunlardan Philaretos adında biri Malatya valisi Gabriel'in desteği ile Anadolu ile doğu ve güneydeki islam ülkeleri arasındaki bağlantıyı kesti. 1082'de Süleyman Şah doğuya doğru ilerledi ve Adana, Tarsus, Malmistra ve Anazarba 1083'de zaptederek bütün Kilikya bölgesinde denetimi sağladı.³¹ Krallığını kurtarmak için Philaretos Melik

²⁸ Atçeken,a.g.e.,s.61,62 (Mükremin Halil Yınanç ve İbrahim hakkı Konyalı Anadolu Selçuklularının ilk başkentinin Konya olduğunu söylemektedirler)

Turan ,Türkiye, s.55

İbrahim Hakkı Konyalı,Konya Tarihi, Konya 1964 ,s.41

²⁹ İbrahim Kafesoğlu İznik'in fethini 1078 tarihi olarak kabul etmektedir.

İbrahim Kafesoğlu,"Selçuklular" İslam Ansiklopedisi X.,Eskişehir 1997, s.370

(İbrahim Kafesoğlu İznik'in fethini 1078 tarihi olarak kabul etmektedir.)

³⁰ Mehmet Şeker,Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması,Ankara 1991, s.46

³¹ Turan,Türkiye, s.69

Sevim-Merçil, a.g.e. s.424

Şah'a gitti ve İslam'ı kabul etti. Antakya'nın hristiyan halkı onun baskısından kurtulmak için Aralık 1084'te gizlice Süleyman'ı çağırarak şehri ona teslim ettiler.³² Bu fetih yüzünden O Ukayli emir Şerefü'd-Devle Müslim ile bozuştı; ordusunu yendi ve onu öldürdü.(1085) Yayılımacı siyaseti ve Halep kuşatmasının sonucu olarak Süleyman, Melikşah'ın kardeşi ve Şam valisi olan Tutuş'a karşı savaşmak zorunda kaldı. Haziran 1086'da hayatını ve ordusunu kaybetti.³³

Süleyman Şah'ın ölümünden sonra komutanlarından Ebu'l Kasım fetihleri bir süre daha devam ettirdi.³⁴ MelikŞah'ın ölümü üzerine Süleyman Şah'ın oğlu Kılıç Arslan serbest bırakıldı ve 1092'de İznik'e geldi. Türkler O'nu sevinçle karşıladılar ve tahta geçirdiler. O da devletini yeniden düzenleyerek başkentini inşa etti.³⁵

Bizans imparatoru ile işbirliği yaparak rakibi olarak gördüğü kayınpederi Çaka Bey'i bertaraf etti.³⁶ 1096'da Malatya'yı kuşattığı sırada Haçlılara karşı başkentini savunmak amacıyla İznik'e geri döndü.³⁷

İlk haçlı bölüğünü kolayca imha etti.³⁸ Ancak iyi organize olmuş büyük orduya direnmek zordu. Bu yüzden İznik'e giremedi. Şehir Haziran 1097'de teslim oldu.³⁹ Haçlılarla Eskişehir'de yapılan savaşta haçlıların sayıca üstünlükleri sayesinde Kılıçarşlan çekilmek zorunda kaldı. Konya

³² Anonim, 24

Ebu'l Farac, I,331

Urfalı Mateos , 161

Aksarayî 14

³³ Mehmed Neşri,Kitâb-ı Cihan-nüma, Neşri Tarihi I. , Ankara 1995, s.27

İbnü'l Esir,El-Kâmil Fi't -Tarih Tercümesi,İslam Tarihi X.,İstanbul 1987,s.135,136

Ebu'l Farac, I,333

Urfalı Mateos, 163-169

Aksarayî, 15

³⁴ Turan, Türkiye , s.84

³⁵ Osman Turan,"Kılıç Arslan I."İslam Ansiklopedisi VI. ,Eskişehir 1997,s.682

³⁶ Mücteba İlgürel,"Çaka Bey" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,VIII. , s.188

³⁷ Ebu'l Farac I,335-336

Turan,Türkiye,s.69

³⁸ Claude Cahen,Osmanlılardan Önce Anadolu,İstanbul 2000,s.13,14

³⁹ R.Anhegger,"İznik"İslam Ansiklopedisi V/II. , s.1258

Ereğli’de yeniden haçlılarla savaşırsa da yine geri çekilmek zorunda kaldı.⁴⁰

1100 yılında Gümüştekin Malatya’da bir haçlı ordusunu mağlup etti. Kılıç Arslan ile birlikte biri Amasya’da diğeri Ereğli’de olmak üzere iki haçlı ordusunu imha ettiler.⁴¹

İznik’in düşmesinden sonra Kılıç Arslan Konya’yı kendisine başkent yaptı. Bizans imparatoru ile bir antlaşma yaparak doğuya yöneldi. Malatya’yı ele geçirdi. Doğu Anadolu’daki beyliklere hakimiyetini tanıttı. Musul’u da ilhak etti.⁴²

Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed tarafından gönderilen orduyla Habur ırmağı üzerinde yaptığı savaşta hayatını kaybetti.(Temmuz 1107)⁴³

Kılıç Arslan’ın Musul valisi olan büyük oğlu Şahan Şah esir olarak İsfahan’a götürüldü. Şahan Şah 1110 yılına kadar sultan olmak için Konya’ya dönemedi.Bu kriz döneminden istifade eden Bizans imparatoru Alexius ve halefi Yuannis Türkleri Batı Anadolu ile Anadolu’nun kuzey ve Güney bölgelerinden çıkardılar.⁴⁴

Danışmend hükümdarı Emir Gazi Konya tahtını kardeşinden alması için damadı Mesud’a yardım etti. Böylece Anadolu Selçuklu Devleti Danışmendliler himayesinde Konya ile sınırlı küçük bir beyliğe dönüşmüş oldu. 1134’te Melik Gazinin ölümüne kadar geçen süre içerisinde mevcut durum devam etmiştir.1140’ta Bizans İmparatoru Yuannis’in Danışmendliler üzerine yaptığı seferde başarısız olması, yeni Türk

⁴⁰ Turan,Türkiye, s.103,104

Cahen,a.g.e. s.14

⁴¹ Turan,Türkiye, s.105

Cahen,a.g.e. s.14,15

⁴² Turan,Türkiye,s.106-108

⁴³ Ebu’l Farac II, 345,346

⁴⁴ Cahen,a.g.e. s.20,21

fetihlerine imkan sağladı. Sultan Mesud Antalya bölgesine kadar ilerledi.⁴⁵

1142' de Melik Mehmed'in ölümüyle Sivas Meliki Yağı Basan'ı mağlup eden Sultan Mesud, Anadolu'daki üstünlüğü yeniden Selçuklular lehine çevirdi.

1147'de İmparator I.Manuel Comnenus'u Konya önlerinde mağlup etti.Ancak II.Haçlı seferinin başlaması üzerine iki hükümdar tehlike olarak gördükleri düşmana karşı anlaştılar.⁴⁶

İmamüddin Zengi'nin 1144'te Urfa'yı Haçlılardan geri alması ⁴⁷Avrupa'da yeni bir haçlı seferi düzenlenmesine yol açtı. Alman imparatorunun bizzat komuta ettiği Cermen Ordusu Ekim 1147'de Eskişehir yakınlarında imha edildi.Fransız Kralı Anadolu'dan geçmenin güçlüğünü anlayınca Suriye'ye geçebilmek için deniz yolunu tercih ederek Antalya'ya yöneldi.⁴⁸

Bizans ordusunu ve Haçlıları mağlup eden Sultan Mesud Anadolu'nun en güçlü hükümdarlarından biri haline geldi.⁴⁹ 1155'de ölümünden sonra yerine oğlu II.KılıçArslan geçti. O da babasının basiretli siyasetini devam ettirdi.⁵⁰

II. Kılıçarslan kendisine karşı oluşturulan ittifakı kırmak amacıyla İstanbul'a giderek Bizans imparatoru ile anlaştı. Daha sonra Yaghi-Basan, kardeşleri ve Danişmendli emirlerden kurtuldu.⁵¹ İmameddin Zengi'yi geri

⁴⁵ Turan,Türkiye,s.176,177

⁴⁶ Cahen,a.g.e. s.30,31

⁴⁷ Urfalı Mateos ,296

Ebu'l Farac II,378 (1145 tarihini vermektedir)

⁴⁸ Cahen,a.g.e. s.31

⁴⁹ Turan,Türkiye, s.185

⁵⁰ Ebu'l Farac II, 393

Urfalı Mateos,312

⁵¹ Anonim,25

Ebu'l Farac,II,406

çekilmeye mecbur bıraktı ve Mengücek beyliğini itaat altına aldı.⁵² Böylece Selçuklu Sultanlığı bir kez daha Sakarya-Fırat arasına hakim oldu.

Kılıç Arslan'ın bu kadar güçlenmesinden çekinen Bizans İmparatoru Manuel, Türkleri Anadolu'dan atmak amacıyla büyük bir ordu ile Konya'ya doğru harekete geçti. Kılıç Arslan'ın barış teklifini de reddetti. Bunun üzerine Kılıç Arslan Bizans ordusunu Miryakefalon adı verilen sarp ve dar bir geçitte karşıladı. Eylül 1176'da Bizans ordusunu büyük bir mağlubiyete uğrattı.

Kılıç Arslan imparatorun barış teklifini kabul ederek kendi lehine olan bir antlaşma imzaladı.⁵³ Bu savaş sonunda Bizans, Türkleri Anadolu'dan çıkarma ümitlerini tamamen yitirdi ve Anadolu artık gerçekten bir Türk vatanı olmuştur. XII. Yüzyılın sonlarında batılı kaynaklar artık "Türkiye" ifadesini kullanmaya başlamışlardır.

Bu zaferden sonra Kılıç Arslan kuvvetlerini denize kadar gönderdi. 1182'de Uluborlu, Kütahya, Eskişehir zaptedildi. Denizli ve Antalya kuşatıldı.⁵⁴ Artık Anadolu'da siyasî birlik ve düzen kurulmuş, ekonomik ve kültürel gelişme dönemi başlamış oluyordu. 1186'da devleti onbir oğlu arasında bölüştürerek kendisi Konya'ya çekildi. 1188'de henüz hayattayken oğulları arasında taht kavgası başlamış⁵⁵ ve 1192'de ölümünden sonra da devam etmiştir. 1196'da Süleyman Konya'yı ele geçirerek taht kavgalarını sona erdirdi. Anadolu'da birliği yeniden sağladı.⁵⁶

⁵² Anonim ,26

⁵³ Ebu'l Farac II, 422

⁵⁴ Turan,Türkiye,s.214

⁵⁵ Ahmet Cevdet, Kısas-ı Enbiya V,(Hzr:Mahir İz) Ankara 2000, s.321

Neşrî I,31

⁵⁶ Ebu'l Farac,II, 450

Bu arada Süleyman Saltuklu devletini ortadan kaldırdı⁵⁷ ve Gürcistan'a bir sefer düzenledi ancak başarılı olamadı.⁵⁸ İkinci bir sefer düzenlediği sırada 1204'te yolda öldü. Yerine oğlu III. Kılıç Arslan geçtiyse de sekiz ay sonra I. Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci kez tahta geçti.(1205)⁵⁹

I.Keyhüsrev Karadeniz ticaret yolunun güvenliğini 1206'da sağladıktan sonra 1207'de Antalya'ya yöneldi. Burayı ele geçirerek Türk tacirlerin buraya yerleşmesini sağladı.⁶⁰ Venediklilerle bir ticaret antlaşması imzaladı. Denizli ve Yukarı Menderes bölgesini zaptedince İznik imparatoru ile arası açıldı. Alaşehir'de yapılan savaşı kazandığı halde savaş meydanında öldürüldü.(1211)⁶¹

I.İzzeddin Keykavus da babasının siyasetini devam ettirdi.1214'de Sinop'u ele geçirdi. Ve şehri yeniden inşa etti. Pontus Rum imparatorunu esir alarak vergiye bağladı.⁶² Antalya'yı ele geçiren Kıbrıs kralını da buradan çıkarttı.⁶³ Ermeni kralını da vergiye bağlayan I. Keykavus 1218'de Eyyübilerden Kuzey Suriye'yi aldı. Artuklu ve Erbil hükümdarları onun hakimiyetini kabul ettiler.⁶⁴ 1220'de ölümünden sonra yerine kardeşi I. Alaaddin Keykubad geçti.

⁵⁷ İbn Bibi,El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name) I,(Hızr:Mürsel Öztürk), Ankara 1996, s.93

⁵⁸ Turan ,Türkiye,s.254-259

⁵⁹ Cahen ,a.g.e,s.58

⁶⁰ Anonim,27

Neşri,I, 35

İbn Bibi I, 118

Ebu'l Farac II, 488

Ahmed Cevdet,a.g.e. s.333

⁶¹ Ahmed bin Mahmud,Selçuk Nâme II ,(hızr:Erdoğan Merçil),İstanbul 1977,s.150

Aksarayî,25

İbn Bibi,I,131

⁶² Neşri,I,35

⁶³ Ebu'l Farac II ,497

İbn Bibi I, 166

⁶⁴ Turan,Türkiye,315-319

İbn Bibi I,184

Asya'nın Moğol istilasını ile karışıklığa düştüğü bir dönemde güçlü ve ileri görüşlü bir sultan olan Alaaddin, Konya, Kayseri, Sivas gibi şehirlerin surlarını güçlendirerek muhtemel bir Moğol tehlikesine karşı korumaya çalıştı.⁶⁵ Akdeniz'deki Kalanoros kalesini ele geçirerek buranın kalesini yeniden inşa etti ve adına nispeten buraya "Alâiye" adı verilmiştir. 1225'te Karadeniz donanmasıyla Suğdak seferini düzenlemiştir.⁶⁶ Yeni fethedilen Sinop ve Antalya limanlarında Cenova ve Venediklilerle bağlar kurarak onlara bir takım ticari ve kanuni imtiyazlar vermiştir.⁶⁷ İçel Bölgesine Türkmenler getirtilerek yerleştirilmiştir. Bunlar daha sonra Karamanoğulları beyliğini kurmuşlardır.

Moğollara karşı Celaleddin Harzemşah'ın ittifak önerisini kabul ettiyse de Celaleddin Harzemşah'ın tecavüzkar tutumları yüzünden savaşmak zorunda kaldı. Ağustos 1230'da Yassıçimen'de yapılan savaş kazandı. Ve Celaleddin Harzemşah bir daha toparlanmaya fırsat bulamadı. Bu arada Alaaddin Keykubad Gürcü kralına da boyun eğdirdi. Eyyübileri Van ve Ahlat bölgesinden uzaklaştırdı.⁶⁸

Moğollara karşı bir taraftan tedbirler alırken bir taraftan da Büyük Han olan Ögedey'le bir barış antlaşması imzaladı. Böylece sağlığındayken ülkesini Moğol istilasından korumayı başarmış oldu.⁶⁹

⁶⁵ Anonim,29

İbn Bibi I, 273

⁶⁶ Neşri I,37

İbn Bibi I, 340

⁶⁷ Fuad Köprülü,Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar,Ankara 1993, s.192

⁶⁸ Ahmed bin Mahmud, 151

Neşri I, 37 (1127-28 tarihini vermektedir)

Ebu'l Farac II, 528

İbn Bibi,I, 408,422,427

⁶⁹ Faruk Sümer,"Anadolu'da Moğollar"Selçuklu Araştırmaları Dergisi I,Ankara 1970,s.6

Ahmed bin Mahmud,152

II. BÖLÜM

A-MOĞOLLARIN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞLARI

İslam kaynaklarına göre Moğol kelimesinin devlet ve sülale ismi olarak kullanılması Cengiz Han zamanında, kavim ismi olarak kullanılması da daha sonraki dönemlere aittir.⁷⁰

Moğollar tarih sahnesine çıktıkları dönemde, bugünkü dış Moğolistan'ın kuzey doğusunda Onon ve Kerulen nehirleri arsında göçebe hayatı yaşıyorlardı.⁷¹

XII. asırda Moğollar çok sayıda ulus'a bölünmüşlerdi.⁷² Cengiz Han'ın mensup olduğu aile Borcigin kabilesinin (obok), Kiyat oymağına(yasun) bağlıydı.⁷³

Büyük kağan seçilinceye kadar Timuçin adıyla anılan Cengiz Han, Yesugey adlı bir kabile reisinin oğludur.⁷⁴ 1167'de henüz 12 yaşında iken babasını kaybetti.⁷⁵ Babasından kalan servetini akrabalarına kaptıran Timuçin at ve koyun sürülerini yeniden kazanıncaya kadar, annesi ve kardeşleriyle birlikte sefalet içerisinde bir hayat sürmek zorunda kaldı.⁷⁶

Bir grup Moğol asilzadesi tarafından Han ilan edilen Timuçin, bu seçimden on yıl kadar sonra 1206'da Yukarı Asya'nın bütün Türk - Moğol topluluklarının büyük kağanı olarak seçildi. Kral olarak Timuçin, Cengiz Han adını almıştır.

Bu dönemde Asya'nın siyasî yapısı ise şu şekildeydi:

⁷⁰ M.Fuad Köprülü,"Cengiz Han"İslam Ansiklopedisi III.,Eskişehir 1997,s.91

⁷¹ René Grousset,Bozkır İmparatorluğu-Attila-Cengiz Han-Timur, (Çev:M.Reşat Uzmen) İstanbul 1999, s.189

⁷² Alaaddin Ata Melik Cüveynî,Tarih-i Cihan Güşa,(Hzr:Mürsel Öztürk),Ankara 1998, s.84

⁷³ Grousset,189

⁷⁴ Manghol-un Niuça Topça'an,Moğolların Gizli Tarihi,(Çev:Ahmet Temir),Ankara 1995, s.19

⁷⁵ Köprülü,"Cengiz Han",İ.A. III, 91

⁷⁶ Grousset,192

Çin'in güneyinde Song imparatorluğu, kuzeyde Cürcent, Ju-çen veya Çin Tunguz imparatorluğu, Ordos ve Kansu'da Si-Hig Tangut Krallığı, Tarım'ın kuzeydoğusunda Turfan'dan Kuça'ya kadar olan bölgede Uygur Türkleri (Budist ve Nesturi)Çu Nehrinin Isık-kul bölgesi ile Kaşgarya'da Moğol ırkıdan ve Çin kültürüne sahip Kara Hitaylar mevcut idi.

Maveraünnehir ve İran'ın çok büyük bir kısmı Harezmi sultanlarına aitti. Bağdat'ta Abbasi halifesi, Suriye ve Mısır'da Eyyübi sultanları Anadolu'da ise Selçuklu sultanları hakim idiler.

Diğer taraftan Sibiry-Moğolistan sınırlarında, Gobi'nin kuzeyindeki bozkırlarda Altay, Kangay, Kentey dağlarına yakın kısımlarda Türk Moğol ve Tunguz ırkıdan birçok göçebe aşiret birbiriyle kaynaşmakta idi.⁷⁷

Timuçin Han ilan edildikten sonra kısa bir süre sonra devletini güçlendirerek bir imparatorluk haline getirmiştir. Nayman, Oyrat ve Kırgızları 1206'da yendikten sonra Kuzey Çin'deki Hitay, Tongut(Si-Hia)larla mücadele ederek Pekin'i ele geçirdi ve topraklarını Sarı ırmağın kuzeyine kadar genişletti.

Moğolistan'ın batısında bulunan Kara-Hitay ülkesi Moğol istilasından kaçan insanların akınına uğradı. Burada bulunan Gürhan hakimiyeti ortadan kalktı. Bölgeye hakim olan Arslan 1209'da ili vadisindeki Almalılı hükümdarı da 1216'da Moğollara tabi oldular.

Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci 1216'da Merkitler üzerine yürümüş ve Turgay mevkinde onları yenmiştir. Bu arada Moğol ordusu Harizmşah devletinin saldırısına uğradıysa da savaştan bir sonuç alınamamıştır.

Kara-Hitayların saldırıları sonucunda yıkılan Büyük Selçuklu Devleti'nin bulunduğu topraklara Harizmşahlar varis olmuşlardır. Ürgenç merkez olmak üzere XIII.yüzyıl başlarında İslam dünyasının en güçlü

⁷⁷ Grousset, 186

siyasî teşekkülü haline gelmişlerdi. Devlet adını bulunduğu Harezm bölgesi'nden almaktaydı.

Harzemşah Alaaddin Muhammed muhtemelen Cengiz Han'ın faaliyetlerinden haberdar olmak maksadıyla Seyyid Bahaaddin Razi başkanlığında bir heyeti Cengiz Han'a göndermişti. Cüzcani, Tabakat-ı Naşiri adlı eserinde bu heyetin bir ticaret heyeti olduğunu kaydetmektedir.⁷⁸

Cengiz Han sultanın elçilerini iyi karşılamış ve tüccarlara her türlü kolaylığı sağlayacağına dair söz vermiştir. Cengiz Han elçilerin dönüşünde Harzemşah'a birtakım kıymetli hediyelerle birlikte bir anlaşma teklifinde bulunmuştu. Bu arada Harzemşah Alaaddin Muhammed, Cengiz Han'ın kendisi için "oğul" diye hitap etmesinden oldukça rencide olmuştu.

450 kişilik ticaret kervanı Otrar kentinde saldırıya uğradı ve malları yağmalandı. Cengiz Han bir başka elçilik heyeti göndererek kendisinden özür dilenmesini istedi. Harzemşah'ın cevabı ise çok sert oldu ve heyetten bazı kimseleri öldürttü.⁷⁹

Bütün bu olaylar Cengiz Han için Harzemşahlar üzerine bir seferi zorunlu kıldı. Eylül 1219'da harekete geçen Moğol kuvvetleri 1220'de Otrar'a geldi. Harzemşah şehirleri birer birer ele geçirildi. Buhara ve Semerkant tahrip edildi. Alaadin Muhammed gibi oğlu Celaledin Harzemşah da Türkistan'da tutunamayarak Azerbaycan bölgesine gitti.⁸⁰

Cengiz'in küçük oğlu Toluy güneybatı istikametinde Merv'i ele geçirdi.(1221)⁸¹ Tebriz ve Kafkasya'yı geçerek Kiev civarından Dinyeger'e vardı.(1222) İran'ı zapteden güney orduları Anadolu içlerine

⁷⁸ Köprülü, "Cengiz Han", İ.A.III, 95

⁷⁹ Ebu'l Farac II, 482

⁸⁰ Cüveynî, 154

⁸¹ Cüvetnî 169

sokulmuşlardı. Cengiz Han Hindikuş dağlarını aşarak Lahor'a kadar Pencap bölgesini istila etti.(1222) Kışı Semerkant'ta geçiren Cengiz, oğullarından Cuci hariç diğerleriyle 1223'te kurultayı toplamıştır.

1225 yılında Kerülen'e dönen Cengiz, 1226 yılında Tongutlar üzerine yürümüş ve 1227 yılında 72 yaşında iken vefat etmiştir.⁸²

Moğollarda ülke hükümdar ailesinin ortak malı sayıldığından, Cengiz ölmeden önce toprakları oğulları arasında paylaşmış ve Ögeday'ı veliaht tayin etmişti. Böylece Ögeday büyük han oldu.⁸³

Cuci'nin oğlu Batu, Kıpçak ülkesini aldı. Rus prenslikleri ve Karpatların bir kısmı da ele geçirilerek bu topraklara ilave edildi. Cuci'nin büyük oğlu Orda ise bu bölgenin doğusuna düşen toprakları aldı.

Çağatay Türkistan'ı, Tuluğ ise Kerülen, Onon ve Talo bölgesinden Çin'e kadar olan toprakları aldı.

Karakurum'da oturan Ögeday ise Torbagatay dağları ve Balkaş Gölü çevresini aldı.

Devam eden fetihler neticesinde Kuzey Çin ve Kore, Anadolu Selçuklu ve Ermenistan devletleri Moğol hakimiyetini tanıdılar. Avrupa'ya yapılan sefere imparatorluğun ünlü komutanları da iştirak etti. Kısa sürede Rusya, Lehistan ve Macaristan ele geçirilerek Moğol orduları Adriyatik'e kadar ulaştılar.

Ögeday'ın ölüm haberi üzerine Moğol orduları, Macaristan'dan çekilmek zorunda kalmıştır.⁸⁴

1246'da yapılan kurultayda Ögeday'ın oğlu Güyük han seçilmiştir. O'nun ölümünden sonra eşi Ogul Gaymış üç yıl (1248-1251) naib olarak

⁸² Ahmed Eflaki, Ariflerin Menkıbeleri-Mevlana ve Etrafındakiler I, İstanbul 1986, s.98

⁸³ Cüveynî, 184

⁸⁴ Iaszlo Rasony, Tarihte Türklük, Ankara 1971, s181-183

imparatorluğu yönetmiş ve hanlık Cengiz'in küçük oğlu Tuluy nesline geçmiştir.

Müنگke, Cengiz tarafından başlatılan ve Ögeday tarafından devam ettirilen işleri tamamlamak maksadıyla biri Güney Çin diğeri Orta Doğu olmak üzere orduları bu bölgelere sevk etmiştir. Çin'deki orduların başına kardeşi Kubilay'ı, Ortadoğu'daki kuvvetlerin başına da küçük kardeşi Hülagu'yu göndermiştir.

Moğol imparatorluğu zayıfladıkça ülke kültürel ve jeopolitik olarak şu bölgelere ayrılmıştır:

1. Kubilay ile başlayan Çin-Yüan sülalesi (Moğolistan bunlara bağlıydı.)
2. Çağatay oğullarının idaresinde Türkistan
3. Cuci oğullarının elinde Altınordu
4. Hülagu ailesinin elinde İlhanlılar⁸⁵

⁸⁵ Ahmet Temir, "Orta Asya ve Kıpçak Bozkırlarında Kurulmuş Türk Devletleri" **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara 1992 s.385-389

B- II.GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İN SALTANAT YILLARI

1-II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Tahta Geçışı

Sultan Alâaddin'in büyük oğlu olan Gıyaseddin, başta Sadeddin Köpek olmak üzere bazı komutanların baskısı ile Selçuklu tahtına çıkarıldı.⁸⁶

II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in kendisine karşı kardeşi Kılıç Arslan'ı destekleyen Harezmli beyler ile arası açıldı. Kayır Han yakalanıp hapsedildi. Bunun üzerine diğer Harezm beyleri de kendilerini güvende hissetmeyerek ülkeyi terk ettiler.⁸⁷

II.Gıyaseddin Keyhüsrev zayıf karakterli bir sultandı. Tahtı ele geçirmesinde kendisine yardım eden Sadeddin Köpek, rakip devlet adamlarına karşı sultan üzerindeki etkisini kullanıyor ve her geçen gün biraz daha güçleniyordu. Kendisine rakip ya da engel olarak gördüğü devlet adamlarını ortadan kaldırarak Selçuklu Devleti'nin en güçlü siması haline gelmişti.⁸⁸

Sadeddin Köpek kendisinin I.Gıyaseddin'in gayri meşru çocuğu olduğunu iddia ederek, Selçuklu Devleti tahtına göz dikmesi kendisinin sonunu hazırladı.⁸⁹ Beyşehir'deki Kubadabad sarayında sultanın huzurunda idam edildi. (1239)⁹⁰

⁸⁶ İbn Bibi II19-21

⁸⁷ Turan ,Türkiye ,s.407,408

Cahen, a.g.e. s.89

⁸⁸ İbn Bibi II, 25-28

⁸⁹ I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in gayri meşru çocuğu olduğunu iddia etmeğe başlamıştı.(bkz:İbn Bibi II,29)

⁹⁰ Cahen, a.g.e. s.91

Sadeddin Köpek'in öldürülmesinden sonra Mühezzebüddin Ali, Şemseddin İsfahani ve Celaleddin Karatay gibi liyakat sahibi devlet adamları yeniden devlet hizmetine girmişlerdir.⁹¹

Bu dönemde Diyarbakır⁹² ve Tarsus ele geçirilmiştir. Trabzon Rum İmparatorluğu, İznik Rum Devleti, Kilikya Ermeni Kralı, Halep Eyyubîleri Anadolu Selçuklu Devleti'nin egemenliğini kabul etmişlerdi.⁹³

2- Babaîler Ayaklanması

Moğol istilasını Anadolu'ya büyük bir Türkmen göçüne sebep olmuştur. Özellikle Moğol istilasına uğramış bölgelerden çok sayıda derviş Anadolu Selçuklu Devleti'nin himayesine girmiştir.⁹⁴ Bir Türkmen şeyhi olan Baba İlyas Horasânî peygamberlik iddiasıyla etrafına birçok kişiyi toplayarak ayaklandı.⁹⁵ Baba İlyas tarafından Adıyaman bölgesine gönderilen Baba İshak, kendisine verilen görevi başarılı bir şekilde yerine getirdi.⁹⁶

Yarı bir Türk şamanı ve yarı bir müslüman şeyhi olarak ortaya çıkan Baba İshak çevredeki sosyal, dinî ve siyasî tesirleri de değerlendirerek Türkmenleri etrafında topluyor, onlara dinî telkinlerde bulunuyor, memlekette devam etmekte olan adaletsizlik ve haksızlıkları izah ederek çözüm yolları üzerinde duruyordu. Göçebelerin sosyal ve ekonomik sıkıntılarını dinî propagandalarla besliyordu.⁹⁷

Baba İshak ile ayaklananlar kısa sürede Adıyaman, Gerger ve Kahta'yı ele geçirdiler.⁹⁸ Malatya valisi Muzaffuriddin Alişir'le yaptıkları

⁹¹ Turan, Türkiye, s.413

⁹² Ebu'l Farac II, 541

⁹³ Cahen, a.g.e., s.92

⁹⁴ Fuad Köprülü, Anadolu'da İslamiyet, İstanbul 1996, s.49

⁹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İlyas" T.D.V.İ.A. IV., İstanbul 1991, s.368

⁹⁶ Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İshak" T.D.V.İ.A. IV., İstanbul 1991, s.368,369

⁹⁷ Turan, Türkiye, s.421

⁹⁸ Ahmed bin Mahmud, 154

savaşı kazanan Babailer, Elbistan'da yeniden karşılarına çıkan Muzaffuriddin Alişir'i ikinci kez de mağlup ettiler.⁹⁹

Amasya'ya doğru ilerleyen grup Sivas'ı ele geçirdi.¹⁰⁰ Sultan II.Gıyaseddin Konya'yı güvenli görmeyerek Kubadabad'a gitti. Sultan, Atabek Mübarizüddin Armağanşah komutasındaki büyük bir Selçuklu ordusunu Babailer üzerine gönderdi. Baba İshak'tan önce Amasya'ya gelen Selçuklu ordusu Babab İlyas'ı yakalayarak öldürdü.¹⁰¹

Amasya'ya ulaşan Babailer, Baba İlyas'ın öldürüldüğünü işitince Selçuklu ordusuna saldırarak orduyu bozguna uğrattılar ve Mübarüzüddin Armağanşah'ı öldürdüler.¹⁰² Üzerlerine gönderilen ikinci bir Selçuklu Ordusunu da Kayseri yakınlarında yenen Babailer, Kırşehir yakınlarındaki Malya ovasına geldiler. İçlerinde Gürcü, Kürt ve ücretli Frank askerlerinin de bulunduğu Emir Necmüddin komutasındaki Selçuklu ordusu Babaileri kesin bir şekilde mağlup etti. Baba İshak da burada öldürüldü.¹⁰³

Baba İshak din adına siyasî bir amaçla hareket ediyordu. Selçuklu Devleti'ne küs olan Harezmli emirleri ayaklanmaya davet etmesi O'nun yetenekli bir siyaset adamı olduğuna da işaret etmektedir.¹⁰⁴

Babaî ayaklanmasının başarısızlığa uğramasından sonra "Babaî" dervişleri bir müddet saklanmışlar ya da çeşitli tarikatlara girmiş görünerek gerçek kimliklerini gizlemeye çalışmışlardır. Moğol işgalini takiben saklanmaya gerek görmeyerek görüşlerini serbestçe yaymaya

⁹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı-Alevîliğin Tarihsel Altyapısı*, İstanbul 1996 ,s.127

¹⁰⁰ İbn Bibi II, 51

¹⁰¹ Ocak, *Babailer*, s.129,130

¹⁰² İbn Bibi II, 51

¹⁰³ Reha Çamuroğlu, *Tarih, Heteredoksi ve Babailer*, İstanbul 1999, s.77

¹⁰⁴ Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, s.51

başlamışlardır. Bu dervişlerin en meşhuru ise takipçisi Hacı Bektaş Veli'dir.¹⁰⁵

Babailer ayaklanması Anadolu'nun çeşitli dinî mezhep ve tarikatlarının oluşmasında önemli bir yer tutmaktadır.¹⁰⁶

3-Kösedağ Savaşı

Babai ayaklanması Selçuklu Devleti'ni iyice sarsmıştı. Bu durumdan yararlanmak isteyen Moğollar Mugan ve Arran'da karargâh kurarak Doğu Anadolu'ya birkaç kez seferde bulunmuşlardı. Babaî ayaklanmasından birkaç ay önce Ani ve Kars kalesini işgal etmişlerdi. Moğolların Erzurum'u da işgal edebilecekleri ihtimaline karşı Selçuklular, Erzurum'a önemli kuvvetler yığdılar. Moğollar 1242 kışında Erzurum'u kuşattılar ve şehri ele geçirerek subaşı Sinaneddin Yakut ve binlerce kişiyi öldürdüler. Moğollar bu katliam ve yağmalardan sonra şehri yakarak surlarını da yıktılar. Ele geçirdikleri ganimetlerle Mugan'a döndüler.¹⁰⁷

Baycu'nun Türkiye'ye yürüyüşü sırasında Moğol tahtında herhangi bir kağan bulunmuyordu. Kağanlıkla ilgili işler 1241'de ölen Ögeday'ın karısı Töregene Hatun tarafından yürütülüyordu.

Erzurum'u ele geçiren Moğollar, Anadolu'nun anahtarını da elde etmiş oldular; ilkbaharda da Anadolu'yu istilâya giriştiler. Önceleri pek aceleci davranmayan II.Gıyaseddin bu yeni durum karşısında yalnızca uzaktaki kuvvetlerini değil, vassal ve müttefiklerinden de yardım istedi. Selçuklu ordusunda Halep, Trabzon, Gürcü, Kıpçak, İznik, Ermeni ve Frank askerleri de vardı.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Fuad Köprülü, *Bektaşiliğin Menşesi*, (Hzr: M.A. Gürel, S.Ü. yayınlanmamış seminer çalışması) Konya 1992, s.13

¹⁰⁶ Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s.209

¹⁰⁷ İbn Bibi II, 62-64

Ebu'l Farac II, 541

¹⁰⁸ Cahen, a.g.e., s.95

Moğollar 1243 yılında Baycu Noyan kumandasındaki otuzbin kişilik bir orduyla Anadolu'nun fethine girişti. Sultan Gıyaseddin bizzat komuta ettiği 80.000 kişilik ordusuyla Moğolları karşıladı. Selçuklu öncü kolu Köseadağ'da Moğollar tarafından dağıtılınca, Selçuklular başta sultanları Gıyaseddin Keyhüsrev olmak üzere panik içerisinde kaçtılar. Sultan Tokat ve Konya üzerinden Antalya'ya kadar gitti.¹⁰⁹

Başsız kalan Selçuklu ordusu, Moğollarla savaş yapılmaksızın dağıldı ve yenilgiye uğramış oldu. (4 Temmuz 1243)

Bu kolay zaferden sonra Baycu Noyan, Sivas'a yöneldi. Harezm'de bulunduğu dönemde Moğolları yakından tanıma fırsatı bulan Sivas kadısı Necmeddin, şehrin önde gelenleriyle birlikte değerli armağanlarla Boycu Noyan'a itaatini bildirdi. Böylelikle şehir yıkım ve kıyımdan kurtuldu. Ancak Baycu'nun emriyle sultanın Sivas'taki hazinesine el koyuldu ve şehir üç gün süreyle yağma edildi.¹¹⁰

Sivas'tan sonra Kayseri'ye yönelen Moğol ordusu emir Samsamüddin Kaymaz ve subaşı Fahreddin Ayaz'ın kumandasında direnen şehir, Hajukoğlu Hüsam adlı bir Ermeninin hıyanetiyle Moğollar tarafından ele geçirildi. Kayseri'de geniş çaplı yıkım ve katliamlarda bulunuldu.¹¹¹

Kayseri'nin Moğollara karşı savunulmasında özellikle Ahilerin rolü çok büyük olmuş ve şehir 15 gün Moğollara karşı direnebilmişti. Şehre giren Moğollar pek çok Ahi'yi katlettiler ve Ahilere ait ev ve işyerlerini yakarak yağmaladılar. Onbinlerce Ahi ve Bacı esir edildi. Bu sırada

¹⁰⁹ Anonim,32

İbn bibi II, 69-72

¹¹⁰ Ahmed bin Mahmud,154

Ebu'l Farac II, 542

¹¹¹ İbn Bibi II, 74

Ebu'l Farac II, 542

tutuklanan Ahi Evren'in eşi Fatma Bacı da Moğollara esir düştü. Bu olaydan sonra merkezi Kayseri olan Ahi ve Bacı Teşkilatı dağılmıştır.¹¹²

Moğollar Sivas üzerinden Azerbaycan'a dönerlerken istedikleri vergiyi ödemeyen Erzincan'ı tahrip ederek büyük bir kıyıma uğrattılar. Bu olaylar neticesinde birçok zengin Halep'e kaçtı. Sultan Gıyaseddin'in annesi ve diğer aile bireyleri de Halep'e gitmekte iken Çukurova Ermeni Prensi Hetum tarafından yakalanarak Moğollara teslim edildiler. Birçok Türk kafilesi de Ermeniler tarafından saldırıya uğrayarak malları yağmalanmıştır.¹¹³

4-Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol Hakimiyetine Girmesi

Kösedağ mağlubiyetinden sonra Selçuklu Devleti merkezî gücünü kaybetmiş, Sultan Antalya'ya kaçmış ve başsız kalmıştı. Bu durumdan yararlanan Kilikya Ermenileri ve Trabzon'lu Rumlar Moğol hakimiyetini kabul etmişlerdi. İznik ve Bizans ise Selçuklularla olan ilişkilerini devam ettirmektedir. Selçuklu Devletinde meydana gelen herhangi bir zaaf durumunda ayaklanan Ermeniler, Köseadağ savaşından sonra da bu fırsatı değerlendirmek isteyerek, Moğollarla işbirliğine gitmişlerdir. Ancak bu ve buna benzer hareketleri çoğu kez başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹¹⁴

Amasya'da bulunan vezir Mühezzibüddin Ali, şehrin kadısı Fahreddin Buhari ile birlikte değerli armağanlarla Azerbaycan'da Mugan'daki ordugâhına dönmüş olan Baycu Noyan'a giderek "Türkiye'de 100.000'den fazla bir askerî kuvvetin ve daha pek çok sağlam kalelerin bulunduğunu, fakat bu kuvvetlerin Köseadağ'da savaşmadıklarını, bu bakımdan bütün Türkiye'nin istilâ edilerek ele geçirilmesinin çok zor olduğunu ve uzun yıllara gerek bulunduğunu" ifade ederek "Barışı kabul

¹¹² Mikail Bayram, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya 1994, s.84

Fatma Bacı ve Bacıân-ı Rum (Anadolu Bacıları Teşkilatı), Konya 1994, s.42,43

¹¹³ Ebu'l Farac II, 542,543

¹¹⁴ Ali Sevim, Selçuklu Ermeni İlişkileri, Ankara 1983, s.41,42

etmelerinin isabetli olacağını” belirtti. Böylece Baycu Noyan’la Moğollara yıllık 360 bin gümüş para, 10 bin koyun, bin sığır ve deve verilmesi şartlarıyla barış antlaşması imzalandı.¹¹⁵

Moğollarla barışın yapıldığını işiten II.Gıyaseddin Keyhüsrev Antalya’dan Konya’ya döndü. Baycu bir Moğol komutanıydı oysa Moğolların başı Batu Han idi. Antlaşmayı Batu Han’ın da onaylaması amacıyla nâip İsfahanlı Şemseddin Muhammed başkanlığında bir Selçuklu heyeti Han’a giderek anlaşmayı daha sağlam hâle getirdiler. Bu başarısından dolayı Vezir Mühezzibüddin Ali’nin ölümü üzerine vezaret makamına atanan İsfahanlı Şemseddin Muhammed, o ana kadar hiçbir vezire verilmemiş olan “bütün ülke işlerinin yürütülmesi” yetkisiyle atanarak,mükafatlandırılmıştır.¹¹⁶

Anadolu Selçuklularına bağlı bir devlet iken Köseadağ savaşından sonra itaatten ayrılan Kilikya Ermeni Kralı üzerine sefer için Moğollardan izin alındı. Vezir Şemseddin İsfehânî komutasındaki Selçuklu ordusu Çukurova’ya girerek Tarsus’u kuşattı. Ağırlaşan şartlar sebebiyle Selçuklu ordusunun hareket kabiliyeti azalmış ve erzak sıkıntısı baş göstermişti. Sultan II.Gıyaseddin’in ölüm haberinin gelmesi üzerine Ermeni Prensi Hetum’la, Selçuklu Devleti’ne yeniden, savaş tazminatı ödemesi, yıllık vergi vermesi ve Tarsus’a karşılık olarak Bragana kalesini teslim etmesi şartlarıyla barış yapıldı.¹¹⁷ Ve ordu Konya’ya döndü. Ancak Bragana Kalesi iki yıl sonra yeniden Ermenilerin eline geçti.¹¹⁸

¹¹⁵ Osman Turan,Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar,Ankara 1988, s.63

Anonim,32

İbn Bibi II, 77,78

¹¹⁶ Turan,Türkiye, s.451

¹¹⁷ İbn Bibi II, 85-87

Anonim,32,33

Ahmed b.Mahmud, 155

¹¹⁸ Cahen,a.g.e. s.228

1245 yılında 25 yaşlarında vefat eden sultan babasından almış olduğu büyük Türkiye mirasını kısa sürede harcayarak ülkenin Moğollara tabi bir devlet durumuna gelmesinde en önemli role sahip kişiydi. Aklî ve ahlâkî zaafları yanında korkaklığı ile de devleti âdeta sahipsiz bırakmıştı. Babaî isyanı sırasında Kubad-âbâd'a, Moğol istilası sırasında da Köseadağ'da orduyu Mübarizeddin Çavlı'ya bırakıp Antalya'ya kaçmıştı. Sadeddin Köpek'in önemli devlet adamlarını öldürtmesi, sultanın da ayak takımıyla düşüp kalkması devlet işlerinin bozulmasına yetmişti. Ancak Sultan I.Alaadin Keykubad'ın attığı sağlam temeller nedeniyle ekonomik ve toplumsal ilerleme 1277'ye Muineddin Süleyman Pervane'nin idamına kadar hızını kaybetmemiştir. Dinî ve ilmî çok sayıda müesseseler kurulmuş, cami, medrese, hastane ve kervansarayların yapımları devam etmiştir.¹¹⁹

II.Gıyaseddin Keyhüsrev öldüğünde geride çocuk yaşta üç oğlu kalmıştı. 11 yaşındaki İzzeddin Keykavus, 9 yaşındaki Rükneddin Kılıç Arslan ve 7 yaşındaki Alaaddin Keykubad idi. Sultan çok sevdiği karısı Gürcü prensesi olan hanımından doğan Alaaddin Keykubad'ı veliaht tayin ettiyse de Vezir Şemseddin İsfahani, Celaledin Karatay ve Şemseddin Has Oğuz gibi devlet adamları töreye uygun olarak yaşça büyük olan İzzeddin Keykavus'u tahta çıkarmayı kararlaştırdılar. Uluborlu meliki olan İzzeddin Keykavus'u Akşehir'in Altuntaş köyünde sultan ilan ettiler. Daha sonra Konya'ya getirip Anadolu Selçuklu hükümdarı olarak biat ettiler. (1246)¹²⁰

II.İzzeddin Keykavus aynı yıl Moğol tahtına çıkan Güyük Han'ın cülûs merasimine katılmak üzere Karakurum'a davet edildi. Selçuklu Devleti'nin ileri gelenleri Ermeni ve Rum tehlikesi yüzünden sultanın

¹¹⁹ Turan,Türkiye,s.455,456

¹²⁰ İbn Bibi II, 88
Ebu'l Farac II, 545

memleketten ayrılmasının mahsurlu olacağını bildirerek yerine Şehzade Kılıç Arslan'ı gönderdiler.¹²¹

Vezir Şemseddin İsfahani çok geniş yetkilerle devlet işlerini düzene soktu. Ancak devlet adamları arasındaki rekabet yüzünden devlet içinde büyük bir mücadele başladı. Neticede Şemseddin İsfahani rakiplerini ortadan kaldırarak iki yıl boyunca devlet yönetiminin tek hakimi oldu. Kudret ve nüfûzunu arttırmak gayesiyle de sultanın annesi Berduliye Hatun ile evlendi.¹²² Ancak bu evlilik kamuoyunda tasvip görmedi ve hanedana karşı saygısızlık olarak kabul edildi. Devlet erkânı arasında bazı sürtüşme ve mücadelelere sebep oldu. Fakat Şemseddin İsfahani şahsî gayretleriyle bütün rakip ve düşmanlarını bertaraf ederek ülkeyi huzur ve sükûna kavuşturdu.¹²³ Ahmed adlı birisinin Sultan Alaaddin Keykubad'ın oğlu olduğunu ileri sürerek isyan etmesiyle düzen bozuldu.¹²⁴ Şemseddin bu ayaklanmayı bastırmaya çalışırken Güyük Han'ın tahta çıkış merasimine katılmak üzere Karakurum'a giden Rükneddin Kılıç Arslan'ın Moğol Han'ı tarafından sultan ilan edildiği haber alındı. Şemseddin İsfahanî Emir-i Arız Reşideddin'i Moğolistan'a gönderip Güyük Han'ı bu kararından vazgeçirmek istediye de arzusunu gerçekleştiremedi. Moğol ordusuyla Sivas'a gelen Rükneddin burada sultan ilan edildi. (1249)¹²⁵ Vezir bu durum karşısında yanına İzzeddin Keykavus'u alıp Alaiye'ye çekilerek isyan etmek istediye de Celâleddin Karatay onu bu düşüncesinden vazgeçirtti. Bir süre sonra Konya'ya gelen Moğol elçileri Şemseddin

¹²¹ Turan, Türkiye, s.459

¹²² İbn Bibi II, 100

¹²³ Turan, Türkiye, s.463

¹²⁴ Cahen, a.g.e. s.227

¹²⁵ Cüveynî, 223

Ebu'l Farac, II, 548

İsfahani'nin öldürülmesiyle ilgili emri getirdiler. Bunun üzerine vezir öldürülerek malları müsadere edildi.¹²⁶

C-MÜŞTEREK SALTANAT YILLARI

1-II. Keykâvus ve Müşterek Saltanat Yılları

Şemseddin İsfahanî'nin idam edilmesinden sonra Seyfeddin Toruntay, Siraceddin Sarıca ve Hüsameddin Baycar gibi beyler Kılıç Arslan'ı tahttan vazgeçirmeye çalıştılar, ancak o saltanatın kendisine ait olduğunu ve 2000 Moğol süvarisinin de bu nedenle Konya'ya geldiğini söyledi.¹²⁷ Bunun üzerine Celaleddin Karatay, Kılıç Arslan'ın adamlarından Türkistanlı Cemaleddin Huteni'yi baş kadı tayin ederek siyasî buhranı çözmek için faaliyete geçti. Sarayda yaptığı toplantıda Kılıç Arslan'ın atabeyi ve veziri Erzincanlı Bahaeddin ile Kadı Cemaleddin Huteni'yi bu karara uymaya ve Moğol askerlerini göndermeye razı etti. Kılıç Arslan da bu teklifi kabul etti.¹²⁸ Devlet idaresinde bazı yenilikler yapılarak Seyfeddin Sarıca Beylerbeyi, Nizameddin Hurşid vezir tayin edildi. Vezirlikten azledilen Erzincanlı Bahaeddin Moğollara sığınarak yeni gelişmelere cephe aldı. Celaleddin Karatay'a devlet işlerinin hâlâ kendi elinde olduğunu ve yeni tayinlere itibar etmemesini istedi.¹²⁹

İzzeddin Keykavus mahiyetinde Celâleddin Karatay, Seyfeddin Hamid, Şemseddin Tuğraî ve Emir-i Dad Fahreddin Ali olduğu halde Aksaray'a doğru hareket etti. Ruzbe ovasında askerlerini topladı. Sultan Hanı mevkiinde karşı karşıya gelen iki kardeşin ordusu birbirine girdi. Yapılan savaşta Kılıç Arslan'ın ordusu bozguna uğradı ve Kılıç Arslan da

¹²⁶ Anonim , 33

İbn Bibi II, 118

Ebu'l Farac II, 549

¹²⁷ İbn Bibi II, 120

¹²⁸ Ebu'l Farac II, 549

¹²⁹ Turan,Türkiye, s.467

esir alındı. İzzeddin Keykavus kardeşine iyi davranarak birlikte Konya'ya döndüler.¹³⁰

Celaledin Karatay kazanılan bu zaferle üç kardeşin birlikte sultan ilan edilmesini sağlamaya çalıştı. Saltanat naipliğini bırakarak üç kardeşin de atabegi oldu. Necmeddin Nahcivânî'yi vezir tayin ederek devlet işlerini yoluna koymaya çalışmıştır. Ancak devlet adamlarının ihtirasları ve birbirleriyle olan mücadeleleri devleti oldukça yıpratmıştır.¹³¹ Moğolistan'dan gelen elçiler sultanın Mengü Han'ın huzuruna gitmesini istiyorlardı. Bunun üzerine İzzeddin Keykavus Kayseri'den Moğolistan'a hareket etti. Sivas'a geldiğinde Celaledin Karatay'ın ölüm haberi kendisine ulaştı ve tekrar geri döndü.¹³² Sultanın ahlâkî zaafları nedeniyle tahttan indirilmesi söylentilerinin artması üzerine Konya'ya döndü. Muhtelif zamanlarda gelen moğol elçilerini ısrarları üzerine kardeşi Alaaddin'i Moğolistan'a gönderdi.¹³³ Alaaddin'e refakat edenler ise sultanlığın kendisine ait olduğu konusunda telkinde bulunuyorlardı. Durumdan endişeye kapılan İzzeddin Keykavus kardeşi Alaaddin'i Erzurum'da öldürtmüştür.¹³⁴

İzzeddin Keykavus Celaledin Karatay'ın vefatından sonra gayri ahlâkî davranışları ve hristiyan dayılarının yönetim üzerindeki etkileri nedeniyle aleyhinde kamuoyu oluşarak bir takım devlet adamları Kılıç Arslan'ı desteklemeye başlamışlardı. Kılıç Arslan gizlice saraydan kaçarak Kayseri'ye gelmiş ve burada sultan ilan edilmiştir.¹³⁵ İzzeddin Keykavus,

¹³⁰ Anonim 34

Ebu'l Farac II, 550

İbn Bibi II, 124

¹³¹ Turan, Türkiye, s.469,470

¹³² İbn Bibi II, 135,136

¹³³ Ebu'l Farac II, 560

İbn Bibi II, 136

¹³⁴ Aksarayî, 30

¹³⁵ Anonim, 34

Sadreddin Konevî ve Şeyh Hüsameddin'i, kardeşine elçi olarak göndermiştir. Sivas, Harput, Malatya, Diyarbakır bölgelerinin yönetimiyle yetinmesini istemiş, ancak Kılıç Arslan bunu reddetmiştir. İki kardeş bu kez Ahmed-Hisar'da karşı karşıya gelmiş ve yine Kılıç Arslan savaşı kaybetmiş, yakalanarak kardeşine teslim edilmiştir. Önce Amasya'da ikâmete tabi tutulmuş daha sonra Borgulu kalesine gönderilerek gözaltına alınmıştır.¹³⁶

İzzeddin Keykavus Emir-i Dad Fahreddin Ali'yi kıymetli hediyelerle Batu Han'a göndererek Anadolu'daki Moğol Noyanlarının üzerindeki etkisinden kurtulmaya çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur.¹³⁷

Mengü Han'ın, kardeşi Hülagu'yu İran ve batıdaki ülkeleri idare etmekle görevlendirmesi üzerine Baycu'nun yeniden Aksaray'a kadar gelmesi İzzeddin Keykavus'u tedbir almaya yöneltti. Moğollara karşı cihad ilan eden vezir Kadı İzzeddin Kırşehir'e giderek Ahi Evren'le görüşmüş ve Ahilerin de desteğini almıştı.¹³⁸

Veziri İzzeddin Aslandoğmuş komutasındaki Selçuklu ordusu Sultanhanı civarında Moğollara karşı ağır bir mağlubiyet aldı. (1256)¹³⁹ Mağlubiyet haberini alan İzzeddin Keykavus ailesi yakınları ve hazinesiyle birlikte Alanya'ya gitti. Bu mağlubiyetin alınmasındaki önemli neden sultanın gayri ahlâkî davranışları ve devlet işleriyle yakından ilgilenmemesidir.¹⁴⁰

Konya'yı Moğol istilasından ve kıyımından kurtarmak isteyen üstaddar Nizameddin Ali halkı Moğol ordusunun ihtiyaçlarının

Ebu'l Farac, II,560

¹³⁶ Cahen,a.g.e. s.238

Turan,Türkiye, s.475

¹³⁷ İbn Bibi II, 142,143

¹³⁸ Mikail Bayram,Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren,Konya 2001, S.85

¹³⁹ Aksarı, 32

Anonim,35

¹⁴⁰ Turan ,Vesikalar, s.68

karşılanması ve hediyeler verilmesi konusunda teşvik etti.¹⁴¹ Şehrin hatibi de halkı mal ve servetlerini, can ve namusları uğruna harcamaları için ikna etti. Nizameddin Ali dört katır yükü ziynet eşyasını Moğollara götürdüğünde şehri yağma ve kıyımdan kurtarmış oldu.¹⁴²

Mevlevî kaynakları da şehri Mevlânâ'nın kurtardığını iddia ederler.¹⁴³

Baycu İzzeddin Keykavus'u takip amaçlı bir birliği Antalya'ya gönderdi. Ancak sultan önce Denizli'ye, oradan da Bizans sınırına girerek izini kaybettirdi.¹⁴⁴

İzzeddin Keykavus'un Bizans'a sığınması üzerine Baycu Kılıç Arslan'ı Selçuklu tahtına çıkarttı.(1257)¹⁴⁵ Nizameddin Hurşid ve Muineddin Süleyman önemli devlet adamları olarak ortaya çıktılar. Moğol komutanlarından Hâce Noyan'ın zehirlenerek öldürülmesinden sorumlu tutulan Nizameddin Hurşid öldürüldü. Böylece Muineddin Süleyman Pervane idareye tek başına hakim oldu.¹⁴⁶

İzzeddin Keykavus Baycu'nun Anadolu'dan ayrıldığını duyunca İznik imparatoru'nun kendisine verdiği kuvvetleri de alarak Konya üzerine yürüdü.¹⁴⁷ Kılıç Arslan Kayseri'ye çekildiyse de burada tutunamayarak Tokat'a gitti. Kılıç Arslan İlhanlı hükümdarından aldığı saltanat yarlığı ile Erzincan'a geldi. Muineddin Pervane, Yıldız Dağı'nda Keykavus'la yaptığı

¹⁴¹ İbn Bibi II, 148

¹⁴² Anonim,35

Turan,Vesikalar,s.68-70

¹⁴³ Eflaki I, 220,221

¹⁴⁴ Turan ,Vesikalar,s.71

Sümer,Anadolu'da Moğollar, S.A.D.s.30

¹⁴⁵ Aksarayî ,39

İbn Bibi II, 151

¹⁴⁶ Turan,Türkiye,s.485

Cahen,a.g.e. ,s.243,244

¹⁴⁷ Sümer,a.g.m.,s.32

savaşı kaybetti. Moğollardan tekrar destek alan Kılıç Arslan Niksar'ı ele geçirdi.¹⁴⁸

İki kardeş arasındaki taht mücadelesine müdahale eden Mengü Han (1251-1259) ikisinin müşterek saltanat sürmesine karar verdi. Buna göre; Kızılıрмаğın batısından Bizans sınırına kadar olan bölge İzzeddin Keykavus'a, Sivas'tan Erzurum'a ve Moğol hakimiyetindeki şehirlere kadar olan bölge de Kılıç Arslan'a verildi.¹⁴⁹

Hülagu Suriye seferine çıkarken iki kardeşi Tebriz'de huzuruna kabul etmiştir. Mengü Kağan'ın taksimatına uygun olarak ülkeyi iki kardeş arasında taksim etti.¹⁵⁰

İzzeddin Keykavus, Moğollara ödemesi gereken yıllık vergileri zamanında vermemesi üzerine İlhanlılarla arası tekrar açıldı. Muineddin Pervane'nin Keykavus aleyhine İlhanlılar nezdinde sürekli faaliyetlerde bulunması da ilişkileri iyice gerginleştiriyordu. 1261 yılında İlhanlı hükümdarı Hülagu Keykavus'u huzuruna çağırdı. İşi ağırdan alan Keykavus huzura gitmeye karar verip yola çıktıysa da Ruzbe Ovası'nda Alıncak Noyan'ın büyük bir orduyla üzerine geldiğini öğrendi. Barış girişimlerinde bulunan Keykavus'un çabaları sonuçsuz kalınca, Antalya'ya döndü. Moğollara karşı komutanları Ali Bahadır ve Yavtaş mağlup oldular. Bu sırada Memlük sultanı Baybars'la da ilişkiye geçen Keykavus, Memlük Sultanı'ndan yardım talep etti.¹⁵¹ Olumlu cevap almasına rağmen yardımın zamanında gelmeyeceğini anlayan İzzeddin Keykavus, aile efradıyla birlikte Antalya'dan İstanbul'a hareket etti.¹⁵²

¹⁴⁸ İbn Bibi II, 152,153

¹⁴⁹ Anonim,35

İbn Bibi II, 155

¹⁵⁰ Aksarayî,46

Ebu'l Farac, II,573

¹⁵¹ Sümer , a.g.m. s.34

¹⁵² Cahen ,a.g.e. s.248

IV.Kılıç Arslan'ın fermanıyla Keykavus taraftarlarının malları müsadere edildi. Keykavus'u destekleyen Türkmen şeyh ve dervişlerinin de Kılıç Arslan ve Muineddin'i destekleyen Mevlana'ya bağlaması mecburiyeti getirilmiştir.¹⁵³

İmparator Mikail Paleologos tarafından oldukça iyi karşılanan İzzeddin Keykavus, Altınordu Hanı Berke'nin Memlûklülerle birlikte kurmak istediği ittifak önerisine sıcak bakmıştı. Bizans İmparatoru Mikail Paleologos, Hülagu'nun tesiriyle buna engel olmuş ve İzzeddin Keykavus'la arası açılmıştır. Keykavus tutuklanarak Enez Kalesi'ne hapsedildi. Berke Han gönderdiği ordularla Keykavus'un kurtulmasını sağladı.¹⁵⁴ Ve kendisine Suğdak ve Solhad şehirlerini iktâ olarak verdi. Sultan 1279'da ölümüne dek burada yaşadı.¹⁵⁵

2-Muîneddin Süleyman Pervane'nin İktidar Yılları

İzzeddin Keykavus'un 1262'de ülkeyi terk etmesiyle IV.Kılıç Arslan tek başına tahta geçti. Ancak onun sultan olmasındaki en büyük pay sahibi Muineddin Süleyman Pervane olmuştur.¹⁵⁶

Selçukluların 1214 yılında fethettikleri Sinop şehri ülkenin içerisinde bulunduğu durum nedeniyle Trabzon Komnenoslarının (1259) eline geçmişti. Anadolu Selçuklu Devleti iç meselelerini halledince Sinop'u geri almak için harekete geçti. 1265 yılında Abaka hanı ziyaret eden Kılıç Arslan ve Pervane, Sinop üzerine sefer yapmak için izin aldılar. 1266 yılında Sinop yeniden ele geçirildi. Bu olay Muineddin Pervane'nin nüfûz ve kudretini biraz daha arttırdı.¹⁵⁷

¹⁵³ Bayram, Nasreddin Hoca, s.86,87

¹⁵⁴ Turan, Türkiye, s.500

¹⁵⁵ Anonim, 36

Aksarayî, 53

¹⁵⁶ Nejat Kaymaz, Pervane Muineddin Süleyman, Ankara 1970, s.137

¹⁵⁷ Cahen, a.g.e. s.252,253

Sümer, a.g.m., s.36

Muineddin Pervane Sinop şehrinin kendisine temlik edilmesini istedi. Sultan Kılıç Arslan buna itiraz ettiyse de Pervane'den çekindiği için istediğini kabul etmek zorunda kaldı.¹⁵⁸

Bu arada Pervane kendi iktidarına engel olarak gördüğü Kılıç Arslan'dan kurtulmak için girişimlerine başlamıştı. Kılıç Arslan'ın Memluk Sultanı Baybars ile işbirliği yaparak Moğollara karşı harekete geçeceği haberlerini Moğollara ulaştırıyordu.¹⁵⁹

Abaka Han'ı ziyaretinde kendisinden "Anadolu'da İlhanlıların naibi" gibi görüldüğünü ve Moğollara karşı gelenlerin canlarının elinde olduğuna ait bir yetki almıştı. Bir içki meclisinde Sultan'la tartışmış kısa bir süre sonra da Kılıçarslan Aksaray'da, çadırında yayının kirişiyle boğularak öldürülmüştür.(1266)¹⁶⁰

Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra tahta küçük yaştaki oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev geçti.¹⁶¹ Muineddin Süleyman Pervane devleti tamamıyla kendi yönetimi altına almıştı. Ancak Vezir Fahreddin Ali (Sahip Ata) makamını muhafaza edebildi. Muineddin Süleyman Pervane, Fahreddin Ali'den kurtulmak için bir tertip hazırladı. Daha önceden kendisinin de haberinin olduğu İzzeddin Keykavus'la olan bir mektuplaşmayı bahane ederek önce oğlu Taceddin Hüseyin'i sonra da kendisini tutuklattı.¹⁶² Fahreddin Ali'nin küçük oğlu kaçarak İran'a gitti ve durumu Abaka Han'a anlatarak aldığı bir yarlıg ile babasını kurtardı.¹⁶³

¹⁵⁸ İbn Bibi II, 165

¹⁵⁹ Faruk Sümer, "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun ve Ahmed-i Celayir", *Belleten* LIII, S.206, s.179

¹⁶⁰ Aksarayî, 64,65

Eflaki I, 162

¹⁶¹ Sümer, *Belleten*, s.179

¹⁶² İbn Bibi II, 173,174

Aksarayî,71

¹⁶³ Turan, *Türkiye*, s.532-534

Muineddin Süleyman, Fahreddin Ali'nin yerine damadı Mecdeddin Mehmed'i vezir olarak atadı.¹⁶⁴ 1274 yılında hapisten kurtulan Fahreddin Ali hayır işleriyle bir süre meşgul oldu. Hakkındaki bir takım söylentileri ortadan kaldırmak amacıyla Abaka Han'ın yanına gitmiş ve hakkındaki iddiaların asılsız olduğunu anlatmıştı. Bunun üzerine Abaka Han kendisine vezirlik, oğullarına da Subaşılık verdi. Fahreddin Ali yüklü miktarda vergi ödemek koşuluyla Anadolu'ya vezir olarak dönmüştür.¹⁶⁵

Fahreddin Ali'nin İlhanlılar nezdinde itibarını yeniden elde etmesi Pervane'nin kendisini güvende hissetmemesine neden oldu. İlhanlıların tek rakibi olan Memlük Sultanı Baybars'la temasa geçen Pervane kendisiyle işbirliğine hazır olduğunu söyledi. Anadolu'da bulunan Noyanların değiştirilmesi üzerine Baybars'la olan ilişkisini kesti.¹⁶⁶

Abaka Han oğlu ile evlendirmek üzere Kılıç Arslan'ın kızı Selçukî Hatun'a talip oldu.¹⁶⁷ Düğün alayı ile birlikte anlaşmazlıkların giderilmesi amacıyla Pervane'yi de Tebriz'e çağırdı. Pervane, Han'ın huzuruna çıkarak sadakatini arz etti ve bazı noyanların zulümlerinden şikayet etti. Abaka Han eski noyanları çekerek Taku Noyan başkanlığında bir grubu Anadolu'ya gönderdi. Bütün Selçuklu Beylerinin de Taku Noyan'a bağlı olduklarını söyledi.¹⁶⁸

3-Hatîroğlu Şerafeddin İsyanı

Muineddin Süleyman Pervane'nin İlhanlı merkezinde olduğu esnada Selçuklu Beyleri'nden Hatiroğlu Şerafeddin Moğollara karşı ayaklandı.

¹⁶⁴ Aksarayî,71

¹⁶⁵ İbn Bibi II,175,176

¹⁶⁶ Sümer,Anadolu'da Moğollar,s.40,41

¹⁶⁷ İbn Bibi II, 179

¹⁶⁸ Turan ,Türkiye, s.537,538

Derhal Memlük Sultanı Baybars'tan yardım talep eden ¹⁶⁹Şerafeddin 1276'da Kayseri'ye geçerek buradaki beylere Sultan Baybars'ın gelmekte olduğunu ve Moğollara karşı harekete geçmek gerektiğini söyleyerek onları da hareketine katılmaya zorladı. ¹⁷⁰

Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev ve Selçuklu beyleriyle birlikte Niğde'ye geçen Hatiro lu, Sultan Baybars'ı beklediklerini ve Baybars'ın tatarları Elbistan'da bozguna u rattı ı haberlerini yaymaktaydı. ¹⁷¹

Muineddin Pervane ve Toku Noyan yanlarındaki beylerle birlikte sonbaharda Anadolu'ya döndüler. (1276) ¹⁷²Hatiro lu Şerafeddin 4000 kişilik bir kuvvetle bunların üzerine saldırmak istediye de arkadaşları tarafından engellendi. Ulukışla'da sı ındı ı kalede ele geçirilen Şerafeddin, Pervane'ye gönderildi. Moğol Noyanları tarafından yargılanarak idam edildi. Ayaklanmaya katılan birçok Türkmen Beyi de idam edildiler. ¹⁷³

Bu isyan Moğolların Selçuklulara olan güvenini tamamen ortadan kaldırdı.

¹⁶⁹ Melek Göksu, Şerafeddin Hatiro lu ve Moğollara Karşı İsyanı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) S. . Konya 2000 s.43

¹⁷⁰ Aksarayî, 78

Sümer, Anadolu'da Moğollar , s.41

¹⁷¹ İbn Bibi II, 182

Sümer, a.g.m. s.42

¹⁷² Göksu, 55

¹⁷³ Ebu'l Farac II, 598

İbn Bibi II, 184, 185

Aksarayî, 82-84

D-BAYBARS'IN ANADOLU SEFERİ

1-Baybars'ın Türkiye'ye Gelişi

Moğolların giderek artan baskısından bunalan Selçuklu devlet adamları, Memlük Sultanı Baybars'a mektuplar yazarak O'nu Anadolu'ya davet etmişlerdi. Özellikle de Muineddin Süleyman Pervane'nin mektubu üzerine Anadolu'ya sefer düzenleme ihtiyacı hisseden Baybars 1277 yılında Anadolu'ya girdi.¹⁷⁴

Pervane ile gizlice mektuplaşan Baybars ondan destek sözü de almıştı. Ermeniler Memlük ordusunun yaklaşmakta olduğunu Toku ve Tadavun Noyanlara bildirdi. Muineddin Pervane'nin emrindeki Selçuklu Ordusu ile birlikte harekete geçen Moğol kuvvetleri, Elbistan Ovası'nda Memlüklülerle karşılaştılar. Çok çetin geçen savaş Moğol ordusunun yenilgisiyle sonuçlandı.¹⁷⁵ Birçok Selçuklu Beyi de Memlük Ordusu'na iltihak etti. Süleyman Pervane, Baybars'ın savaşı kazanması üzerine Kayseri'ye kaçtı. Buradan da Moğolların kendisinden intikam alacağı korkusuyla Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, Fahreddin Ali ve önde gelen devlet adamlarıyla Tokat'a gitti.¹⁷⁶

Sultan Baybars halkın coşkulu gösterileri eşliğinde Kayseri'ye geldi. Cuma günü şehre giren Baybars, adına hutbe okutarak para bastırdı. Karamanoğlu Mehmet Bey'in kardeşi Ali Bey gelerek itaatini bildirdi. Sultan, Pervane'yi de davet ederek makamının başına geçmesini istedi. Ancak Muineddin ikili oynamayı sürdürdüğü için bu davete icabet etmedi.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Turan, Türkiye, s.545

¹⁷⁵ Anonim, 37

¹⁷⁶ İbn Bibi II, 186-191

Aksarayî, 88

¹⁷⁷ Turan, Türkiye, s.547,548

Cahen, a.g.e. s.265,266

Selçukluların Moğollarla mücadelede cesur olmamaları ve Kayseri’de kalmanın sıkıntılarını da düşünen Baybars yaklaşık bir hafta ¹⁷⁸ kadar sonra Seyfeddin Çalış’ı Kayseri valisi tayin ederek buradan ayrıldı ve Halep’e gitti. ¹⁷⁹

2-Abaka Han’ın Anadolu Seferi ve İntikamı

Sultan Baybars’ın Moğollar karşısında elde ettiği başarı, Anadolu halkını sevindirdiği kadar Moğolları da üzmüştü. Süleyman Pervane’nin gönderdiği elçiyle durumdan haberdar olan Abaka Han, Elbistan’a kadar gelerek savaş meydanını gezdi. Savaş meydanında Selçuklu askerlerine ait cesetlerin olmaması üzerine Selçukluların Memlüklerle işbirliği yaptığı düşüncesine sahip olan Han, Muineddin Pervane’yi azarladı. ¹⁸⁰

Elbistan üzerinden Kayseri’ye gelen Abaka, şehri yağmalattı ve şehrin ileri gelenlerini öldürttü. Kongurtay Noyan’ı Anadolu’nun idaresiyle görevlendiren Abaka, yazlık merkezi Aladağ’a dönerken Muineddin Pervane ile Vezir Fahreddin Ali’yi de beraberinde götürdü. Yol üzerindeki bütün şehir ve kasabaları yağmalattırıp, Türkmenleri kılıçtan geçirtti. ¹⁸¹ Kayseri’den Erzurum’a kadar 20.000 Türkmen’in öldürüldüğü rivayet edilir. ¹⁸² Bu dönemde Anadolu çok büyük zulümlere maruz kalmaya başlamıştır. Moğolların sahip oldukları aristokratik düşünce tarzı, bu tip zulümlerin sıkça ortaya çıkmasında en büyük amildir. Bu tarz yönetim usulü Moğolların Türklerden farklı olduğunun da bir delilidir. ¹⁸³

¹⁷⁸ Çok çeşitli rakamlar verilmektedir.

¹⁷⁹ Baybars Tarihi II, (Çev: M. Şerafeddin Yaltkaya) Ankara 2000 s.89

¹⁸⁰ Anonim, 38

Baybars Tarihi II, 91

¹⁸¹ Turan Türkiye, s.551

Sümer, a.g.m. s.43

¹⁸² Sümer, Belleten, s.181

¹⁸³ Osman Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, İstanbul 1998, s.102

Aladağ'da yargılanan Pervane idam cezasına çarptırıldı. İktaları elinden alınarak malları müsadere edildi.¹⁸⁴

Muineddin Süleyman Pervane'nin ölümüyle birlikte Anadolu Selçuklu Devleti'nin önemli bir dönemi sona ermiştir. Pervane 15 yıl boyunca idare ettiği Selçuklu Devleti'nde Moğollarla gayet iyi ilişkiler kurmuş ve iktidarda kalmayı başarmıştır. Çeşitli vesilelerle rakiplerini de ortadan kaldıran Pervane, iktidarı tek başına elinde tutabilmişti. Sultan Baybars ile giriştiği tehlikeli ilişkide mütereddid tavırları sebebiyle muvaffak olamamış bunun sonucunu da canıyla ödemiştir. Ölümünden sonra ortaya çıkan karışıklıklar sebebiyle halk O'nun dönemini bile arar olmuştur.

Moğollar, Muineddin Pervane'den sonra Selçuklulara artık itimat etmedikleri için devleti tamamıyla ellerine almışlardır. Yine de halkın ve Türkmenlerin isyanları karşısında gölge halinde bir sultanı, Sahip Ata ve bazı devlet adamlarını yerlerinde tutmayı, kendi idarelerini biraz daha yumuşak göstermek için gerekli görmüşlerdir.¹⁸⁵

3-Karamanoğulları'nın Konya'yı Ele Geçirmeleri

Karamanoğlu Mehmed Bey, kardeşi Ali Bey'i Sultan Baybars'a göndererek itaatini bildirmişti. Sultan Baybars da sancak ve menşur gönderip Ermenek'ten sahile kadar olan bölgelerde Karamanoğlu'nun hakimiyetini tanıdığını belirtti.¹⁸⁶ Karamanoğlu Mehmet Bey Eşrefoğlu ve Menteşeoğlu'nun da desteğini alarak Konya önlerine geldi. Sultan Baybars adına Konya'ya geldiğini ve yanında bir Selçuklu şehzadesi bulunduğunu

¹⁸⁴ Anonim,38

Aksarayî ,89,90

¹⁸⁵ Turan ,Türkiye,s.554,602

¹⁸⁶ Sümer,a.g.m., s.51

söyleyerek şehrin teslim edilmesini istedi.¹⁸⁷ 15 Mayıs 1277'de Konya'yı ele geçiren Karamanoğulları şehri yağma ve talan ettiler. II.İzzeddin Keykavus'un oğlu olduğu söylenen Alaaddin Siyavuş'u sultan ilan ettiler. Başta Mehmet Bey olmak üzere Ahi Ahmed Şah ve şehrin ileri gelenleri O'na biat ettiler.¹⁸⁸

Karamanoğlu Mehmet Bey yayınladığı bir emirle Türkçe'den başka dillerin kullanılmasını yasakladı. Bu karar o günün şartlarında uygulanamamış ve farsça hakimiyetini devam ettirmiştir.¹⁸⁹

Vezir Fahreddin Ali'nin Afyon'da bulunan iki oğlu Konya üzerine yürüdülerse de Akşehir yakınlarında yapılan savaşı kaybettiler. Karamanoğulları Afyon'u kuşattılsa da neticede alamadılar ve Konya'ya geri döndüler.¹⁹⁰

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in büyük bir Moğol ordusuyla Anadolu'ya girdiği haberini alan Karamanoğulları çeşitli tedbirlere başvurarak Filabâd'da ordugâh kurdular. Konya halkı Karamanoğullarına karşı şehri savunmaya geçerek onlara teslim etmediler. Konya'yı ele geçiremeyen Karamanlılar sur ve bağları tahrip ederek Ermenek'e geri çekildiler. Böylece cimri lakaplı Alaadin Siyavuş'un 37 günlük saltanatı sona ermiş oldu.

Selçuklular, Karamanoğullarını bir süre takip ettiler. Kışın gelmesiyle birlikte Konya'ya dönen III.Gıyaseddin ve veziri Fahreddin Ali bir süre sonra Karamanoğullarının toparlanmasına fırsat vermemek için yeniden sefere çıktılar. Kurbağa Hisarı adı verilen bir mevkîde Mehmed

¹⁸⁷ İbn Bibi II, 205

¹⁸⁸ Anonim , 39

Aksarayî , 97

¹⁸⁹ İbn Bibi II, 209

¹⁹⁰ Anonim ,39

Aksarayî,95

Turan.Türkiye,565

Bey ve iki kardeşi öldürüldü. Başsız kalan Türkmenler dağıldılar. Birleşik Selçuklu-Moğol kuvvetleri Türkmenleri takip ederek kılıçtan geçirdiler.¹⁹¹

Mehmed Bey'in ölümünden sonra Siyavuş, Anadolu'nun batısına geçerek buradan topladığı kuvvetlerle mücadelesini sürdürmüştür. Selçuklu-Moğol kuvvetleriyle Bolvadin dolaylarında yaptığı savaşı kaybeden Siyavuş, kaçarken Germiyanlı Türkmenler tarafından yakalanarak Selçuklulara teslim edilmiştir. İdam edilen Siyavuş'un cesedi Konya ve bazı şehirlerde teşhir edilmiştir.

Selçuklu Sultanı kazandığı bu zaferden dolayı Kadı Celaleddin Mahmud'u Abaka Han'a gönderip zaferi bildirmiş O da başarılarından dolayı Sahip Ata'ya hil'at göndermiş ve "Kavâmü'l Mülk" lakabını vermiştir.¹⁹²

¹⁹¹ Ebû Bakr İbn al-Zâki, Ravzat al-Kuttab va Hadikat al-Albâb(hzr:Ali Sevim),Ankara 1972, s.28

¹⁹² Turan,Türkiye,569-572

III. BÖLÜM

A-II.MESUD'UN SALTANAT YILLARI

II.İzzeddin Keykavus'un 1280 yılında ölümü üzerine oğlu Mesud Sinop'a geldi. Daha sonra Abaka'nın yanına gitti. Abaka Han Erzincan, Erzurum ve Sivas'ı kendisine vererek hükümdarlığını onayladı. Ancak Abaka'nın ölümü üzerine tahta geçen Ahmed Teküder Selçuklu topraklarını III.Gıyaseddin ile II.Mesud arasında taksim etti.¹⁹³ 1284 yılında Sultan Ahmed Tekuder'e karşı ayaklanan Argun tahtı ele geçirdi.Bu tarihten itibaren İlhanlı tarihinde taht kavgaları sıkça görülecektir.¹⁹⁴

İlhanlı tahtında meydana gelen değişiklik neticesinde Argun Han tahta geçti. Tebriz'de bulunan Mesut'u da Selçuklu Sultanı tayin etti. Anadolu'ya gelen Mesud 1284'de Konya'da tahta geçti. Argun Han Sabık hükümdar Ahmed Teküder'le işbirliği yaptığı gerekçesiyle III.Gıyaseddin'i tahtından indirdi ve daha sonra da öldürttü.¹⁹⁵

II.Gıyaseddin Mesud'un tahta çıkışı Konya' da büyük bir sevinç yarattı. Ancak Sultan Mesud'da önceki Selçuklu Sultanları gibi Moğol baskısı karşısında gölgeden ibaret kalmıştır. Vezir Sahip Ata , Beylerbeyi İzzeddin Muhammed ve Moğol siyasetine ters düşmeyecek şekilde hareket etmiştir.

III.Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Argun Han'ı ziyaret ederek ülkenin Gıyaseddin'in iki oğlu ile Mesud arasında taksim edilmesini istemiş ancak Vezir Sahip Ata bu girişimi önlemeye çalışmıştır. Bu kez Türkmenler III.Gıyaseddin'in oğullarını tahta çıkarmak amacıyla

¹⁹³ Turan,Türkiye,582,583

¹⁹⁴ Sümer ,a.g.m., s.58

Aksarayî ,113

¹⁹⁵ Turan,Türkiye,583,584

Moğollara karşı ayaklanmışlardır. 1285 Mayısında tahta çıkan Gıyaseddin'in oğulları ancak bir ay tahtta kalabilmişlerdir. Emir Has Balaban Konya'ya gelerek şehri ele geçirmiştir. Daha sonra yakalanan Gıyaseddin'in annesi ve iki oğlu Argun Han'a gönderilmiştir. Yapılan yargılama neticesinde bu kişilerin III. Gıyaseddin'in oğulları olmadıklarına karar verilmiş ve başları kesilerek Türkmenlere gönderilmiştir.¹⁹⁶

Argun tahta çıkınca Anadolu'ya kardeşleri Hülecü ile Geyhatu'yu gönderdi. Bu şehzadelerin ve Anadolu'daki Moğol ordularının bütün masrafları Selçuklular tarafından karşılanmaktaydı.¹⁹⁷ Argun Han 1286'da Türkmenleri cezalandırmak amacıyla 20.000 kişilik bir orduyu kardeşi Geyhatu komutasında Anadolu'ya gönderdi. Sahip Ata'nın Moğollara para temin etmesi ve Geyhatu'nun merhametli davranması sonucunda halk fazla bir felakete maruz kalmamıştı. Hatta Moğolların Aksaray'da yaptıkları alışverişler halkı oldukça memnun etmiştir. Geyhatu Konya'ya yapacağı ziyaret öncesinde karşılanması amacıyla önceden elçi göndermiş, elçinin öldürülmesi sonucu öfke ile Konya üzerine yürümüştü. Sultan Veled'in araya girmesi sonucu Geyhatu teskin edilmiş ve halk Moğol zulmünden kurtulmuştur.

1286 baharında Geyhatu 20 000 kişilik ordusuyla Konya bölgesine geldi. Sultan Mesud Tayci ve Baltu kumandasındaki Moğol kuvvetleri sayesinde Germiyanlıları mağlup etti.¹⁹⁸

Sultan Mesud 1286 tarihinde Germiyanlılar üzerine Napış Noyan'la bir sefer düzenlemiş ve Germiyanlı Emir Baykuş'u Afyon yakınlarında mağlup etmişlerdir. 1288 de Karamanoğullarına karşı sefere çıkan Sultan

¹⁹⁶ Turan, Türkiye, 587

¹⁹⁷ Sümer, a.g.m. S.59

Aksarayî, 115

¹⁹⁸ Sümer a.g.m. s.60

Mesud' a karşı ellerinden bir şey gelmeyen Karaman ve Eşrefoğulları, Mesud'a bağlılıklarını arzetmişlerdir.

Vezir Fahreddin Ali (Ebu'l Hayrat)¹⁹⁹ 1289'da vefat edince yerine Kazvinli Fahreddin vezir olabilmek için Moğollara daha fazla vergi ödemeyi taahhüt etmiş ve istediğini elde ederek aynı yılın sonlarında kalbalık bir memur taifesiyle Erzurum üzerinden Konya' ya gelmişti. Kardeşlerinden birini Müstevfî, diğerini ise Pervane olarak atamıştı. Anadolu'ya ilk kez Moğollardan başka bu kadar kalabalık memur geliyordu.²⁰⁰

Fahreddin Kazvini Anadolu'yu iltizam olarak Moğollardan aldığını ifade eden belgeyi okuduğunda Selçuklu Sultanı ve saray erkanı neler olabileceğini önceden anlamışlardı. Memleketin kanun ve nizamları yerine keyfi uygulamalar tatbik olunacaktı.

Nitekim idareye geçer geçmez yeni bir mali kanun, resm ve kaideler koyarak vergileri hem arttırmış hem de yenilerini ihdas etmiştir.²⁰¹

Moğollar Selçuklu devletine tamamen el koyunca tahakküm, zulüm ve soygun dönemi başlamış, işler çığırından çıkınca da yeni yollar aramaya başlamışlardır. Bu dönemde Anadolu iki yeni bölgeye ayrılıyordu. Kazvini Kayseri' den uçlara kadar, Emir Şah da Sivas, Tokat, Kastamonu, Sinop ve Samsun bölgesini almıştı.²⁰²

Fahreddin Kazvinî'nin haksız vergiler koyarak bunları tahsil etmeye kalkışması halk nezdinde büyük tepki toplamıştır. Yapılan şikayetler

¹⁹⁹ Fahreddin Ali sağlığında bir çok eser inşa ettirmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Konya'da, İnce Minareli Medrese, Sahip Ata Külliyesi ve Darü'l Huffazı, Dönbaba mescidi, Ilgın'da, kaplıca ve han; Akşehir'de, Taş. Medrese, Sahip Ata Mescidi, hankâh ve İmaret; İshaklı'da, han ve hamam; Kayseri'de, Sahibiye Çeşmesi ve mescidi ile Sahibiye Medresesi; Sivas'ta, Gökmedrese'yi sayabiliriz.*

*Zeki Atçeken, **Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakım ve Kullanılması**, Ankara 1998, s.99, 156, 247

²⁰⁰ Aksarayî, 117

²⁰¹ Turan, **Türkiye**, 592

²⁰² Aksarayî, 120

neticesinde Fahreddin Tebriz meydanında idam edilmiştir. Vezirliği toplam iki yıl sürmüştür.²⁰³ Aynı yıl Samağar Noyan Anadolu'daki Moğol orduları başkomutanlığına atanmıştır. Kısa bir süre sonra Samağar azledilerek yerine yeniden Geyhatu getirilmiştir. Geyhatu uç bölgelere kadar giderek Anadolu'da dirlik ve düzeni yeniden sağlamıştır.

Argun Han'ın devlet işleriyle yakından ilgilenmemesi sebebiyle Moğol beyleri arasında mevki ve ihtiras mücadelelerine ve vazifelerini kötüye kullanmalarına ,hanlarına karşı gösterdikleri bağlılık ve itaat duygusunun zayıflamasına sebebiyet vermiştir. Bir Moğol noyanının isyan hareketine girişmesi bir kısım beylerin ,hanlarının hastalığını fırsat bilerek muhaliflerini bertaraf etmeleri,askerlerin yağmaya girişmesi ülkenin değişik yerlerinde karışıklıklar çıkmasına sebep olmuştur ki bu da İlhanlı tarihinde ilk kez görülmekteydi.²⁰⁴

Argun Han'ın 1291'de 33 yaşında ölmesiyle birlikte yerine kardeşi Geyhatu İlhanlı tahtına geçmiştir.²⁰⁵ Geyhatu'nun İlhanlı tahtına çıkma nedeniyle Anadolu'dan ayrılması ülkede büyük bir boşluk yaratmıştı. Bu durumdan yararlanmak isteyen Karamanlılar Konya'ya yürüyerek şehri kuşattılar. Ahiler şehri Karamanlılara karşı savunmuşlardı. Selçuklu kuvvetlerinin gelmesiyle iki ordu Obrucuk mevkiinde karşılaştılar.

Geyhatu'nun yaklaştığı haberini alan Karamanlılar geri çekildiler Sultan Mesud, Geyhatu'yu Kayseri'de karşıladı. Süratle Karamanlılar üzerine yürüyen Geyhatu çok sayıda Türkmeni öldürttü. Karamanoğulları sindirildikten sonra Eşrefoğulları üzerine gidilerek onlarda baskı altına alınmıştır.²⁰⁶

²⁰³ Turan, Türkiye, 594

²⁰⁴ Sümer, Belleten ,s.190

²⁰⁵ Sümer a.g.m. s.62

²⁰⁶ İ.Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara 1984, s.8
turan, Türkiye, 604,605

Anadolu’da ise II.İzzeddin Kekevus’un oğlu Kılıç Arslan Kastamonu Beyi Yavlak Arslan ile birlikte uç Türkmenlerinin desteği ile Moğollara ve ağabeyine karşı saltanat davasına girişti. Sultan Mesud Türk-Moğol birleşik kuvvetleriyle kardeşinin üzerine Kastamonu’ya bir sefer düzenlemişti.Yolda Türkmenlerin ani baskınına uğrayan Mesud ve emirler esir düşmüşlerdi.Ancak arkadan gelen Giray komutasındaki ordu Türkmenleri mağlup ederek çok Türkmenle birlikte ,Yavlak Arslan’ ı ve Kılıç Arslan’ ı da şehit etmiştir.Sultanın diğer kardeşi Feramürz kaçarak İstanbul’ a sığınmıştır.²⁰⁷

Geyhatu İlhanlı tahtına geçmesiyle birlikte lüks ve sefahat içerisinde bir hayat yaşamaya başlamış buda kendisine karşı bir muhalefetin gelişmesine sebep olmuştur. Hülagu’nun torunu olan Baydu isyan ederek İlhanlı devletinin başına geçmiştir. Ancak O da kısa bir süre sonra tahtı Muhammed Gazan Han’ a kaptırdı.(1295)²⁰⁸

²⁰⁷ Turan ,Türkiye, s.611-612
Aksarayî ,138

²⁰⁸ Aksarayî ,147,150
Bertold Spuler, ”İlhanlılar”İslam Ansiklopedisi,V/II,Eskişehir 1997, s.969

B-MOĞOL KOMUTANLARININ İSYANLARI

1-Toğaçar Noyan İsyanı

1296 yılı başlarında Gazan Han Anadolu Moğol orduları komutanlığına Tuğaçar Noyan'ı atamıştır. Toğaçar daha önceleri de Anadolu bulunmuş bir komutan idi. Tuğaçar kendi tümeni ile birlikte Karabağ'dan hareket ederken Azerbaycan, İran ve Horasandan çok sayıda maceraperest kimseyi de yanında getirerek Tokat'a yerleşti. Burada Tokat ve diğer şehirlerin halkını baskı altında tutmuş , para ve servetlerine el koyarak bunları askerlerine dağıtmıştır.²⁰⁹

Toğaçar Noyan'ın isyancı ve değişken tavrını dikkate alan Gazan Han arkasından gönderdiği bir yarlığ ile Baltu ve Arap noyana O'nu gizlice öldürmelerini emretmiştir. Bu durumu Toğaçar'a hissettirmemek için bir mektupla ona göndermiştir.²¹⁰

Baltu ve Arap Noyan askerleri ile Delüce kışlağından Karahisar'a geldiler. Bu arada Selçuklu Beylerbeyi İzzeddin Gazan Han'ın kararını bilmediğinden ve Baltu ile de arası açık olduğundan daha güçlü gördüğü Toğaçar Noyan'ın dostluğuna ve yardımına güveniyordu. Muineddin Pervanenin oğlu Mehmet ise babasının durumunu düşünerek Moğollar arasındaki mücadelelerden kaçarak Sinop'a gitti.Toğaçar Noyan takip edildiğini anlayınca Sivas'a çekildi. Baltu ve Arap , Gazan Han'ın emrine uyarak Toğaçar' ı yakalayarak idam etmişlerdir.²¹¹

Gazan Han ,Toğaçar Noyan'ın öldürülmesinden üzüntü duyduğunu ifade etmiştir. Bu infazı da “Mesâlih-i mülk-i devlet” için yaptığını söylemiştir.

²⁰⁹ Aksarayî ,152

²¹⁰ Turan, Türkiye, s.616

²¹¹ Turan Türkiye, s.616-617
Aksarayî,154-156

Moğollar bu dönemde ancak Orta Anadolu'nun doğu kısımlarını kontrolleri altında tutabiliyorlardı. Sultan Mesud Kayseri'de oturuyordu. Çünkü Moğol kuvvetleri sayesinde kendisini ancak burada güvende hissedebiliyordu. Konya'nın idaresi ise Ahilerin elinde idi. Hatta Gazi Ahmed Şah, Gazan Han'ın gönderdiği Şahne'yi, zulümlerde bulunduğu gerekçesiyle Konya'dan kovmuştu.²¹²

2-Baltu Noyan İsyanı

Toğaçar' ı yakalayarak öldüren Celayirli Tayci (Tayşi) Noyan'ın oğlu Baltu uzun müddet Anadolu'da kalmış ve oldukça kuvvetlenmiştir. Gazan Han' ın Baltu'yu birkaç kez Tebriz' e davet etmesine karşılık bu davetlere mazeret beyan ederek icabet etmemiştir. Kendisine gelen elçileri de geri çeviren Baltu , Sultan Mesud'un da Gazan Han'a gitmesine mani oldu.²¹³ Mücireddin Emir Şah Han'a giderek durumu anlattı. Baltu'nun isyanını haber alan Gazan Han Beylerbeyi Kutluk Şah'ı üç tümenlik bir kuvvetle (yaklaşık 30 000 kişi) Anadolu'ya gönderdi.(1296)²¹⁴

Kutluk Şah'la birlikte Abuşka ve Burultay Oğul' da vardı. Kutluk Şah Anadolu'ya gelince kumandanlardan Baycu' nun torunu Sülemiş ve Samağar Noyan'ın oğlu Arap'da kendisine katıldılar.²¹⁵

Kırşehir yakınlarında Malya ovasında meydana gelen savaşta iki tarafta çok büyük kayıplar verdi. Baltu , askerlerinden bir kısmının İlhan'ın tarafına geçtiğini görünce, karşı koyamayacağını anlayarak uç bölgelerine

²¹² Sümer a.g.m. s.65,66

Turan,Türkiye, 619

²¹³ Aksarayî ,158

²¹⁴ Turan Türkiye, 617, 618

Sümer a.g.m. s.66

Aksarayî ,158-160

²¹⁵ Aksarayî ,162

kaçtı. Kutluk şah, Sülemiş'i Baltu'yu yakalaması için görevlendirerek kendisi Karabağ'a döndü.²¹⁶

Baltu kendisine bağlı kalan birkaç bin askeri , hane halkı ,para ve mallarıyla birlikte Beyşehir'e doğru giderken takip edildiğini anladı. Batıdaki uç bölgelerine gidemeyen Baltu , anlaşma halinde olduğu Karamanlılara sığındı. Ancak Karamanoğulları Moğol baskıları nedeniyle Baltu'yu kabul etmediler. Sülemiş'in takibi karşısında Baltu Ermeni kralına sığındı. Baltu'nun asıl amacı Memlûklülere sığınmaktı. Fakat kral buna müsaade etmediği gibi kendisini ve yakınlarını da yakalatarak Tebriz'e Gazan Han'a gönderdi. Baltu ve oğlu Tebriz meydanında idam edildiler. Anadolu'daki adamları da yakalanarak malları yağma edildi.²¹⁷

Sultan Mesud ,Baltu'nun zoru ile onun yanında kalmıştı. Böylece Baltu Selçukluların Anadolu'daki nüfusundan da yararlanmak istemişti. Baltu'nun yenilmesi üzerine Kutlu Şah' ın yanına giden Sultan Mesud ,onun vasıtasıyla Gazan Han'ın huzuruna çıkmıştır.

Selçuklu Sultanı , Han'a Baltu' nun yanında zoraki kaldığını ve iyi niyetini anlatarak mazeretini kabul ettirdiyse de tahttan indirilerek Hemedan'a sürgün edildi. Orada perişan bir hayat sürdürdü. Bu arada Selçuklu tahtı da iki yıl boş kalmıştır.²¹⁸

Baltu isyanının bastırılmasından sonra memleket dört mali bölgeye ayrılmıştır. Muineddin Mehmed Bey Kastamonu havalisine , Kemaleddin Tiflisî Amasya ve Samsun Havalisine , Şerafeddin Osman Niğde'ye Cemaleddin Mehmed ise Diyarbakır havalisinin vergilerini toplamakla

²¹⁶ Aksarayî, 162-164

²¹⁷ Sümer , a.g.m. s.67

²¹⁸ Turan Türkiye, s.618

Sümer a.g.m. s.67

görevliyidiler.²¹⁹Bu dört şahıstan başka Moğol kuvvetlerinin başına Sülemiş, Boyancar , Boçkur ve Körtimur getirildi.

Mültezimler halktan acımasızca vergi toplamaya başlamış, mal ve mülklerine el koymuşlardır. Hatta gelecek yıllara ait vergileri bile peşin tahsil yoluna gitmişlerdir. Bu yükü çekemez hale gelen Anadolu halkı ise ya öldürülmüş ya da toprağını terk etmek zorunda kalmıştır. Bu uygulamalarla ilgili Gazan Han'a sürekli olarak şikayetlerde bulunulmaktaydı.²²⁰

Bu gelişmeler üzerine Gazan Han, İstanbul'da bulunan Mesud'un yeğeni, Feramürz'ün oğlu III.Alaeddin Keykubat Selçuklu tahtına geçirdi.²²¹

Gazan Han yeni sultanla birlikte vezirliğe Şemseddin Ahmed Lakuşi'yi , vergi tahsili için Boçkur'u ve Moğol ordusu başkomutanlığına da Bayancar'ı tayin etmişti.

3-Sülemiş Noyan İsyanı

Gazan Han Memlükler üzerine bir sefer düzenlemek istiyordu. Çünkü Memlükler Moğolları birkaç defa mağlup etmişler ve 1297 senesinde de Diyarbakır'ı işgal etmişlerdi. Yine Türkmenlerle birleşerek Moğolların ileri karakolu sayılan Ermeni ülkelerini de istila etmişlerdi. Maraş'ı da ele geçirerek burasını Türkmenlere iskan amaçlı olarak vermişlerdi. Bütün bu sebepleri bir araya getiren Gazan Han Anadolu'ya da haber göndererek Sülemiş'in Halep'te kendisine katılmasını istemişti.²²²

²¹⁹ Turan, Türkiye, s.620,621

Aksarayî,174,176,180,182

²²⁰ Sevim , Merçil a.g.e. s.490

²²¹ Aksarayî, 189,190

²²² Turan Türkiye, s.623,624

Bayancar'ın Moğol orduları başkomutanlığına atanmasına kızan Sülemiş, Gazan Han'ın Memlük seferine katılmayarak ona isyan etmiştir.(1299)²²³

Sülemiş isyanına katılan diğer Moğol Noyanları ise Hıtaylı Taş Timur ile Celayirli Tay Buka'nın kardeşi İkbâl ve bazı Moğol emirleriydi.²²⁴

Moğollarla yaptıkları mücadeleleri genellikle kaybeden Selçuklu Sultan ve şehzadeleri ile Türkmenler bu kez Moğolların birbirleri ile olan mücadelelerini ilgiyle takip etmekteydiler. Sülemiş ise bu psikolojiyi kendi başarısı için faydalı görmekteydi. Ancak Anadolu halkı Sülemiş'i pek sevmiyordu. Aksaray kadısı ile kardeşinden başka Anadolu halkı isyana iştirak etmemiştir. Ancak Karamanoğlu Güneri Bey ile kardeşi Mahmut Bey Sülemiş isyanını fırsat bilerek 1000 kadar süvari ile Sülemiş'e destek vermişlerdir.²²⁵

Müstakil bir devlet kurmak amacıyla harekete geçen Sülemiş Memlük Sultanı El Melikün Nasır'dan da yardım talep etmişti.

Anadolu topraklarını dedesi Baycu' nun ele geçirmesi sebebiyle Anadolu topraklarının hukuken kendisine ait olduğuna inanmaktaydı.²²⁶

Sülemiş Anadolu'daki Moğol askerlerinin (Kaz-Ova'daki) kendisine katılmasını yanı sıra halktan da işsiz ve ayak takımından bir çok kişiyi ordusuna dahil etti. Kendi ordusu yaklaşık 50 000 kişi kadardı. Memlük Sultanının gönderdiği 20 000 kişilik kuvvetinde katılmasıyla kendisine güveni artan Sülemiş ilk olarak Bayancar ve Boçkur noyanlara saldırarak

²²³ Sevim , Merçil a.g.e. s.491

²²⁴ Sümer a.g.m. s.67

²²⁵ Turan, Türkiye, s.624

²²⁶ Sümer age s.68

onları bozguna uğrattı. Ele geçirdiği Boyıncar ve Boçkur' un hayatlarına da son verdi.

Gazan Han , Sülemiş isyanını öğrenince Suriye seferinden vazgeçerek, Kutluk Şah, Emir Çoban ,Mulay, Sütay ve Başkırt gibi kumandanlarla birlikte 35 000 kişilik bir orduyu 1298 Martında Diyarbakır üzerinden Anadolu'ya sevk etti. Bu arada Sülemiş de Sivas' ı kuşatmakta idi. Durumu haber alan Sivas halkı şehri teslim etmedi.²²⁷

Sülemiş, Gazan Han'ın ordusunu Erzincan dolaylarındaki Akşehir' de karşıladı.²²⁸Ordu savaşa gireceği sırada Sülemiş'in Moğol askerlerinin çoğunluğu karşı tarafa geçtiler. Bu durumu gören Türkmenler de savaş meydanından çekildiler.²²⁹Yanında bulunan beşyüz kadar atlıyla Memlüklere sığındı. Kendisiyle birlikte olan İkbâl ve Taştımur esir düştü. Sülemiş önce Şam'a daha sonra da Kahire'ye gitti.

Memlük Sultanından talep ettiği yardımı elde eden Sülemiş Halep Emiri Beğ Timur' la birlikte yeniden Anadolu'ya girdi. Akça Derbend bölgesinde Moğol-Ermeni kuvvetleriyle yaptıkları savaşta Beğ Timur'ın ölmesine rağmen Sülemiş yoluna devam ederek Beyşehir bölgesine geldi. Buradan da Ankara' ya hareket eden Sülemiş, burada Ankara sipahdarları tarafından yakalanarak esir alınmıştır.²³⁰Tebriz'e götürülen Sülemiş ,tıpkı Baltu gibi Tebriz meydanında işkence ile öldürülmüştür.²³¹

Sülemiş isyanından sonra Anadolu'ya dönen Müciriddin Emir Şah hem Han'ın hem de Sultanın naibi olarak tekrar makamını ele

²²⁷ Aksarayî, 194

²²⁸ Turan age s.625

²²⁹ Sümer age s.68

Aksarayî, 198

²³⁰ Mustafa akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimaî Tarihi I*, İstanbul 1995, s.171

²³¹ Sümer a.g.m. s.69

geçirdi.²³² Artık sultanın hakimiyeti sadece hukuki olup fiili bir anlam içermemekteydi.

Anarşi yılları

Muineddin Süleyman Pervane'nin oğlu Muineddin Mehmed Bey dörtlü mali yönetimden sonra da soygun ve zulümleri haddi aşmıştı. Kastamonu' ya giderken Çankırı' da bütün zenginlerin malını yağma etti. Birçok kimse toprağını terk etmek zorunda kaldı.²³³

Mehmed Bey çok sayıda para ve asker toplayarak Konya' ya geldi. Burada da büyükleri ve zenginleri ağır vergi ve salmalarla ezdi. Muzaffereddin Tuğraî hayatını kurtarmak için Konya'da bir darüşşifa'ya sığınmış fakat Muineddin Mehmed onu ele geçirmek için burayı yakmaktan da çekinmemiştir.

Tekrar Kastamonu' ya yönelen Mehmed Bey yolda Sivrihisar' a uğramış burada da geçmiş ve gelecek yıllara aid vergileri tahsil etmiştir. Çok büyük bir miktarda servet ele geçiren Mehmed Pervane yolda Türkmenlerin saldırısına uğradıysa da onları da yenerek mallarını yağmalamıştır.

Moğollara karşı da bağımsızlık mücadelesine girişen Muineddin Mehmed Uç bölgelerin askersiz bırakılamıyacağını ve Moğollara vergi ödenmiyeceğini ileri sürerek hazine borçlarını ödemedi.

Gazan Han bu dönemde Memlûklülerle uğraştığından Anadolu ile ilgilenememiş ve anarşi yılları Anadolu' da devam etmiştir. Mehmed Bey de Moğollara karşı mücadele edemedi hastalanarak vefat etmiştir.

²³² Aksarayî, 195

²³³ Turan, Türkiye, 626

Aksaray ve Eyub-Hisar vilayetlerini elinde bulunduran Rükneddin Pervane de vergi tahsilatında umumi asayişsizlik ve soygun havasına göre hareket etmiştir.

Gazan Han 1299' da Suriye seferinden sonra Müciriddin Emir Şah' ı Anadolu'ya göndererek anarşi ve zulümlere son vermek istemiştir. Emirşah Anadolu' ya gelirken maliye işlerini düzenlemek amacıyla Şerafeddin Abdurrahman'ı da getirmişti. Sutay Noyan ve diğer beylerle Niğde'ye ulaştığında Şerafeddin Osman'ın zulümleri ile karşılaştılar. Niğde'nin Anduğu kalesine sığınarak eşkıyalık yapan Konur Türk yakalanarak hapsedildi. Yine aynı şekilde eşkıyalık yapan Ulukışla kalesi muhafızı da teslim oldu. Sivri Hisar kalesine sığınan bir Türk topluluğu da yağma işleri yapmaktaydı. Onlar da ele geçirilerek yaptıkları zulümler sona erdirilmiştir.²³⁴

Niğde'den Sivas'a kadar olan bölgeyi Budin oğlu Bedreddin ile kardeşi iki yıldan beri hükümleri altına alarak yağma ve zulümlerde bulunuyorlardı. Saklandıkları mağara da ele geçirilemeyen bu asilere Aksaray yakılarındaki Sâlîme kalesi ikta olarak söz verildiyse de ele geçirilir geçirilmez idam edilmişlerdir. Emir Şah Aksaray bölgesindeki işlerini tamamladıktan sonra Samsun'a hareket etti.

Sinop'ta Süleyman Pervane'nin torunu Mühezzibeddin Mesud bulunmaktaydı. Bu kişi Pervane'nin Mısır'a giden oğlu Ali' nin çocuğudur. Mühezzibeddin Mesud Sinop'tan Samsun' a gelmiş ve buraları ele geçirerek vergilerini toplamış ve darphaneyi de yağmalamıştı. Emir Şah bu sebeple Samsun'a gitmişti. Mesud ise derhal Sinop'a çekilmek zorunda kalmıştır.²³⁵

²³⁴ Aksarayî, 203,204

²³⁵ Turan, Türkiye, 628,629
Aksarayî, 206,207

Sinop'a ziyarette bulunan bir Frenk donanması şehirde alış veriş yaparken ani bir baskınla Mesud'u esir alarak Kefe'ye götürmüşlerdi. Çok yüklü miktarda bir fidyeyle özgürlüğüne kavuşan Mesud, Sinop'a dönünce Emir Şah'tan aldığı paraları da iade ederek ondan kızını istemiş ve münasebetlerini düzeltebilmiştir. Mesud'un 1310' a kadar Sinop'ta hüküm sürdüğü bilinmektedir.

Mesud'un oğlu Gazi Şah ise çok ünlü bir denizci idi. Babasının intikamını almak için önce Trabzon hükümdarı ile ittifak anlaşması imzalayarak, Kırım sahillerindeki Kefe Şehrine saldırdı. Karadeniz'de Ceneviz donanmalarına saldırarak onları ağır kayıplara uğrattılar. Rumlarla arası açılınca da Trabzon üzerine bir sefer tertiplemiştir. Sinop' u ele geçirmek isteyen Cenevizlileri 1322' de büyük bir mağlubiyete uğratmıştır.

İlhanlı Devleti Anadolu'daki vergi düzenini yeniden sağlamak için bu kez de Nizameddin Yahya'yı görevlendirdi. Yahya Sivas'a gelir gelmez icraatlarına başladı.Yahya önüne gelene ceza kesmeye başladı.Ceza yiyenler arasında Emir Şah' ta bulunuyordu. Zulümleri öyle dayanılmaz bir noktaya geldi ki Türkmen Beyleri Nizameddin'in bu durumunu Gazan Han' a arzetteler. Nizameddin yargılanarak idam edildi.²³⁶

Türkiye Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat ve veziri Şemseddin Ahmet , Sülemiş isyanına katılmamışlar ve Gazan Han'ın huzuruna çıkarak ona karşı sadakat ve tabiiyetlerini bildirmişlerdir.Bu durumdan memnun olan Han, Sultanı Hülacü'nün kızı ile evlendirdi. Ayrıca kendisine bütün Selçuklu ülkesinin hakimiyetini verdi.²³⁷

Yanındaki devlet erkanı ile birlikte adeta bir Moğol gibi haksız vergi ve haraç toplamaya başladı. Harput Kadısı ve Malatya Emirinin mallarını zorla ele geçirdi.Divriğide zengin bir hristiyanı işkence ile öldürerek mal

²³⁶ Turan,Türkiye, 630,631

²³⁷ Sevim,Merçil a.g.e. s.491

ve servetine el koydu.Sivas'ta da bu işlerine devam eden Sultan ve çevresi Tokat'a da Şerafeddin Hamza 'yı göndererek vergi adı altında salma ve müsadere gerçekleştirdiler.

Olup bitenler karşısında Muciriddin Emir Şah ve Vezir Alaeddin Savi durumu Abışka Noyan'a bildirdiler. Moğol komutanı bir Emir ile Sultanı kendi huzuruna getirtti. Şerafeddin Hamza ve Nasirüddin Müstevfi idam edildiler. Alaeddin Keykubat Konya'ya kaçmak istediye de Ürgüp'te yakalanarak Abışka'nın huzuruna götürüldü.²³⁸

Gazan Han tarafından yargılanan Selçuklu Sultanı, idam cezası aldıysada Hülacü'nün kızı olan karısı onu ölümden kurtarmıştır. İsfahan'da ikamete tabi tutulmuş, ondan boşalan Selçuklu tahtına 1302 senesinde Gıyaseddin Mesud ikinci kez çıkartılmıştır.²³⁹

1303 yılında Gazan Han'ın vefat etmesiyle yerine Olcaytu Han geçmiştir. Olcaytu Han olunca dayısı İrincin Noyan'ı Anadolu'daki Moğol ordusu kumandanlığına tayin etti. İrincin cesur bir komutan olmakla beraber dirayetli bir emir değildi.

Sultan Mesud'un ikinci kez saltanatı da oldukça sönük geçmişti. 1308 yılında öldüğünde zaten hukuken varlığı devam eden Selçuklu devletinin ortadan kalktığı genel olarak tarihçiler tarafından kabul edilmektedir. Bununla birlikte III.Gıyaseddin' in oğlu V.Kılıç Arslan' ın tahta geçtiği ve Selçuklu Hanedanının Timurtaş Noyan' ın Şehzadeleri ortadan kaldırdığı tarih olan 1318'e kadar devam ettiği de söylenmektedir.²⁴⁰

²³⁸ Aksarayî, 231,232

²³⁹ Sümer a.g.m. s.70,71

Aksarayî, 238

²⁴⁰ Turan ,Türkiye. s.645

4-Kür Buğa,Baranbay,İcil,Buka ve Toğan'ın İsyanları

İrincin Noyan'ın Anadolu'da yapmış olduğu tatbikatlar halk tarafından İlhanlı merkezine şikayet edilmekte idi. Kutluk Şah' ın yerine Beylerbeyi olan Emir Çoban Konya' yı Türkmenlerin elinden geri alarak onları itaat altına sokmak amacıyla Anadolu'ya geldi.

Karamanoğulları dışında Türkmen beylerinin büyük bir kısmı ile Ermeni Kralı itaatlerini bildirmek üzere Emir Çoban'ın huzuruna geldiler.

Emir Çoban Karamanoğullarının elinde bulunan Konya üzerine yürüyerek şehri ele geçirdi. Karamanoğulları Larendeye çekildiler. Çoban Bey' in Anadolu'dan ayrılmasının ardından tekrar Konya' yı ele geçirdiler.²⁴¹

1316 yılında Olcaytu Han'ın vefat etmesi üzerine Ebu Said küçük yaşta (12) tahta geçti. Atabek Sevinç ile Beylerbeyi Çoban arasındaki iktidar mücadelesi Sevinç'in 1318 yılında ölmesiyle sona erdi. İlhanlı devletinde önemli bir mevki elde eden Çoban ,oğlu Timurtaş'ı da Anadolu genel valiliğine atadı. İrincin ise Diyarbakır valiliğine kaydırıldı. Timurtaş'ın yanına mali işlerden sorumlu olarak Hâce Celaledin verilmişti.²⁴²

Emir Çoban'ın İlhanlı devletine hakim olması bazı beylerin ona karşı harekete geçmesine sebep olmuştur. Sultan Ahmed' in beylerbeyi Alinak Noyan' ın oğlu Kurumış ilk hareketi başlatmış bir çok emir de bu harekete iştirak etmişlerdir. İrincin, Abuşka, Tarımtaz, Suniktaz gibi isimler bu isyan hareketinde yer aldılar.²⁴³

²⁴¹ Şehabeddin Tekindağ, "Karamanlılar" *İslam Ansiklopedisi* VI., Eskişehir 1997, s.320

Uzunçarşılı, a.g.e., s.9

²⁴² Sümer a.g.m. s.83

Spuler, *İran Moğolları*, s.136

²⁴³ Sümer a.g.m. s.84

Aksaraylı, 258

Büyük beylerin çoğu Çoban tarafını tutmuş ve yapılan savaşı asiler kaybetmişlerdi. İsyancıların ileri gelenleri yakalanarak idam edilmişlerdir.

Asi beyler Anadolu' da bulunan işbirlikçi Moğol beylerine Timurtaş' ı ortadan kaldırmalarını bildirmişlerdi. Bunlar Kür Buğa, Sütay Noyan' ın oğlu Baranbay,İcil, Buka ve Toğan idiler. Bunlar Niğde yakınlarında Timurtaş'a baskın düzenleyerek her şeyini ele geçirdiler. Timurtaş bir Hisara saklanmak zorunda kaldı. Kür Buğa ile İcil' in arasında ihtilaf çıkması , Timurtaş' ın ele geçirilememesinde etkili oldu.Emir Çoban'ın merkezde asileri yendiği haberi Anadolu' ya ulaşınca, Timurtaş saklandığı yerden çıkarak, Kür Buğa, Buğa, Bularğu, İcil ve diğerlerini öldürerek intikamını aldı. Baranbay kaçarak hayatını kurtarabildi. Böylece Timurtaş Anadolu'da rakipsiz duruma geldi.²⁴⁴

5-Timurtaş Noyan İsyanı

Konya ve civarını Karamanoğullarından alan Timurtaş, Ermeni kralının ülkesine de girerek burada yağma ve tahriplerde bulundu. Anadolu'daki Türk hükümdarları Timurtaş'ın hareketine karşı Emir çoban'a bu işe yaramayınca da Ebu Said Han' a müracaat ettiler. Ebu Said de bunların şikayetlerine kulak asmadı;çünkü kendi memleketinin büyümesine karşı çıkmış olacaktı.²⁴⁵

Timurtaş' ın Orta Anadolu'da yeniden dirlik ve düzeni sağlaması, etrafına topladığı ilim ve din adamlarıyla da halka huzur ve güven vermesi nedeniyle halk onun idaresinden memnun kalmıştır. Bu durumdan kuvvet alan Timurtaş adına para kestirip, hutbe okutmak suretiyle hükümdarlığını ilan etmiştir.(1322)

²⁴⁴ Sümer a.g.m. s.85-86

Aksarayî, 260

²⁴⁵ ,Bertold Spuler,İran Moğolları ,(çev:Cemal Köprülü), Ankara 1987 ,II. s:137

Uzun yıllar boyunca büyük ızdıraplar çeken Anadolu halkı Timurtaş'ı bir kurtarıcı olarak görmüşlerdir. Timurtaş Noyan çıkardığı bir emirname ile halkı namaza gitmeye zorlamış ve imamlık makamına eski saygınlığını kazandırabilmek için onları bazı vergilerden muaf tutmuştur.²⁴⁶

Timurtaş çevresindekilerin ve halkın vasıflandırmaları ile kendisinin Mehdî olduğunu da iddia etmeye başlamıştır.

Oğlunun Anadolu da isyan etmesinden haberdar olan Emir Çoban Ebu Said Han'dan müsaade alıp , Anadolu'ya geldi.Timurtaş babasıyla savaşmak niyetindeyse de Çoban oğluna nasihatler vererek İlhan'ın huzuruna çıkarmaya ikna etti. Kendisiyle birlikte isyan eden Emir Sürgeci ve ulemadan Necmeddin Tabesî birkaç kişiyi idam ettiren Çoban , oğluyla beraber Ebu said Han'ın huzuruna çıktılar. Çoban oğlunun Han tarafından affedilmesini sağladığı gibi Anadolu valiliğine de yeniden atanmasını sağladı.²⁴⁷

Timurtaş Anadolu' ya döner dönmez hakimiyet mücadelesine kaldığı yerden devam etti. Konya ve Akşehir'de ele geçirdiği bütün Selçuklu şehzadelerini öldürttü.²⁴⁸

Karamanoğullarının sahip olduğu toprakların ele geçirilebilmesinin güçlüğü nedeniyle onlarla iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır.²⁴⁹

Hamitoğulları üzerine de sefere çıkan Timurtaş Eğirdir' i kuşatmış fakat Dünder Bey Antalya'ya kaçmıştı.Antalya Beyi Dünder'ı Timurtaş'a

²⁴⁶ Turan,Vesikalar, s.59-60

²⁴⁷ Sümer a.g.m. s.86

Cahen,a.g.e., s.293

Spuler,a.g.e. , s.137

²⁴⁸ Sümer a.g.m., s.87

Erdoğan Merçil,Müslüman Türk Devletleri Tarihi,İstanbul 1985, s.164

²⁴⁹ Sümer a.g.m., s.87

Tekindağ, 321

teslim etmiştir. Derhal idam edilen Dündar Bey'in topraklarından Isparta ve Eğirdir Timurtaş'ın eline geçmiştir.²⁵⁰

Timurtaş, Eşrefoğulları üzerine de yürüyerek Beyşehir'i ele geçirmiş Eşrefoğlu Süleyman Şah'ı esir alarak öldürmüştü ve cesedini de Beyşehir gölüne attırmıştır. Timurtaş'ın Anadolu da ortadan kaldırdığı tek hanedan Eşrefoğulları olmuştur.²⁵¹

Karahisar'ı Vezir Fahreddin Ali'nin torunlarından almıştır. Sivrihisar'da bulunan Baltu'nun oğulları Sultan Şah ve Melik Şah'ı yakalıyarak Sultan Şah'ı öldürmüştür.

Timurtaş sadece Türkmen Beylerine karşı değil, Moğol emirlerine karşı da sert davranmaktaydı. Timurtaş'ın bu başarılarında şüphesiz devletin idaresini elinde tutan Emir Çoban'ın büyük payı vardı.

Emir Çoban adeta İlhanlı devletinin tek hakimi gibiydi. Dokuz oğlundan her biri ülke yönetiminde kilit noktalarda bulunmaktaydılar. Ebu Said Han adeta bir isimden ibaretti. Çoban'ın iktidarını kaybetmesinde en etkili rolü oğullarından Dimaşk Hoca oynamıştır. Küstah ve cüretkar davranışları sebebiyle Ebu Said'ın tepkisini çekmekteydi. Çoban'ın Han tarafından sevilmeyen diğer oğlu ise Anadolu Valisi olan Timurtaş idi.²⁵²

Ebu Said sarayında kendi cariyelerinden biriyle beraber olduğu gerekçesi ile Dimaşk Hoca'yı öldürttü. Horasan'dan kendi üzerine yürüyen emir Çoban'a karşı çıkarak onu da Herat'taki Kert hükümdarı vasıtasıyla ele geçirdi ve derhal idam ettirdi.²⁵³

²⁵⁰ Uzunçarşılı, 63

²⁵¹ Sümer a.g.m. s.88
Eflâki II, 219

Anonim, 68

²⁵² Sümer a.g.m s.88,89

Uzunçarşılı, 151

²⁵³ Ahmed Cevdet, a.g.e. VI, 152
Spuler, 139

Bu sırada Timurtaş Anadolu'nun batı bölgelerinde yer alıyordu. Türkiye'yi Antalya'ya kadar uzanan bölümleriyle ele geçirmiş ve buralarda dirlik ve düzeni sağlamıştı.²⁵⁴ Bu dönemde İlhanlı devletinin Anadolu'daki takribi sınırı şöyle idi: Zonguldak'tan başlayarak Bolu, Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar, Beyşehir, Larende üzerinden Mersin'e kadar ulaşan hatt ile batı sınırı çiziliyordu.²⁵⁵

Timurtaş kendi askerlerine ve Ebu Said' e güvenmediği için aile efradını ve bir kısım servetini Larende yakınlarında bir kaleye²⁵⁶ bırakarak, Memlük Sultanı El-Melik ün-Nasır' a iltica etmek üzere Anadolu'yu terk etti. En-Nasır Timurtaş' ın ailesini getirtmek için Karamanoğlu'na mektup yazdıysa da Timurtaş'ın çocukları Mısır'a gitmek istemediler.²⁵⁷

Bu arada Ebu Said Mısır'a elçiler göndererek Timurtaş' ı resmen istetmişti. Bu dönemde İlhanlı – Memlük ilişkileri de eskiye göre oldukça iyi durumdaydı. Memlük sultanı En-Nasır yapılacak en iyi şeyin Timurtaş'ı ortadan kaldırmak olduğunu düşündü.²⁵⁸

Timurtaş'ın Anadolu'yu terk etmesiyle birlikte üzerlerindeki Moğol baskısı kalkan anadolu beyleri bağımsızlıklarını elde ederek bulundukları bölgelerde yayılmaya başladılar.²⁵⁹ Hamitoğlu Necmeddin İshak Bey memleketine dönerek babasını ülkesine yeniden hakim oldu.

Eşrefoğulları beyliğinden kimse kalmadığı için toprakları Karaman ve Germiyanogulları tarafından paylaşıldı.

²⁵⁴ Sümer a.g.m s.88-90

²⁵⁵ Spuler a.g.e. s.137

²⁵⁶ Yavaş Kara Hisarı

²⁵⁷ Sümer a.g.e.s.90

Turan, Türkiye, 648,649

²⁵⁸ Ahmed Cevdet, VI, 152

Cahen, 293

Spuler, a.g.e., s.141

²⁵⁹ Tekindağ, a.g.m., 321

Ebu Said Han Timurtaş'tan boşalan Anadolu valiliğine dayısı Uyratlı Muhammed'e verdi. 1329 yılında Muhammed valilikten azledilerek yerine Esen Kutluğ'un oğlu Mahmud Bey getirildi.

1333 senesinde Anadolu valiliğine Alğu oğlu Devlet Şah atandıysa da Anadolu'ya gelir gelmez ölmüş ve yerine Ebu Said' in karısı Bağdat Hatun'un ²⁶⁰eski kocası Celayirli Şeyh Hasan Anadolu genel valisi oldu.²⁶¹

²⁶⁰ Emir Çoban'ın kızıdır.

²⁶¹ Sümer a.g.e. s.89-94

SONUÇ

Büyük Selçukluların bir uzantısı olan Anadolu Selçukluları, tarihimizin en güzel yanlarından birini süslemektedir.Çünkü üzerinde yaşadığımız bu coğrafyayı onlar vatan haline getirmişlerdir.Henüz Büyük Selçuklu Devleti kurulmadan,Anadolu'ya Çağrı Beye akınlar düzenleyen Selçuklular daha o yıllarda Küçük Asya'yı keşfetmişlerdi.

Malazgirt savaşı ile birlikte, Anadolu Türk fetihlerine açık hale gelmiştir.Başlangıçta sultan Alparslan'ın komutanları, daha sonra da Kutalmışoğulları tarafından kısa süre içerisinde doğudan batıya fethedilerek 1075'te İznik başkent yapılmıştır.

Adeta insan idrakini aşarcasına teşekkür eden Haçlılarla,amansız bir mücadeleye girişen Selçuklular, yeni vatanlarını cansiperane bir şekilde savunmakla kalmamış, İslam dünyasını da bu büyük tehlikeye karşı korumuşlardır.

Haçlı tehlikesinin savuşturulmasından sonra, Anadolu da yüksek bir kültür ve uygarlığın ortaya çıktığını müşahade etmekteyiz.Kısa süre içerisinde siyasi birliğin sağlanması, önemli limanların ele geçirilerek, kuzey-güney ve doğu-batı istikametinde ticaretin hızla ilerlemesi sayesinde, Anadolu müreffeh bir ülke durumuna gelmiştir.Dönemin ünlü seyyahı İbn-i Batuta Anadolu'nun içerisinde bulunduğu bu durumdan sitayişkar ifadelerle bahsetmektedir.

Moğolların batıya doğru yaptıkları ilerleyiş neticesinde, Anadolu Selçuklularıyla komşu olmaları, büyük Sultan Alaaddin'i bir takım tedbirler almaya yöneltmiştir. Moğollarla ilişkiye giren I.Alâaddin, onlarla anlaşma da yaparak ülkesini bu istiladan koruyabilmişti.

I.Alâaddin'in halefi olan Sultanların onun kadar yetenekli ve uzak görüşlü olmamaları Selçukluları Moğolların idaresi altına sokmuştur.1243

yılında Köseadağ'da alınan yenilgi ile Anadolu'da Moğollar dönemi başlamış oluyordu.Şüphesiz Köseadağ'da alınan mağlubiyetin bir çok nedeni vardır.Fakat savaştan hemen önce 1240'ta yaşanan Babaî ayaklanması Selçuklu devlet yönetimi ile Türkmenlerin arasının açılmasına yol açmıştır.Çok büyük bir ihtimalle devlete küs olan çeşitli Türkmen boyları Moğollara karşı II.Gıyaseddin'in yanında canhıraş bir şekilde davranarak,mücadele etmekten kaçındılar.Tarihi kaynakların hemen hemen tamamı Köseadağ'da ciddi bir savaş yapılmadığını, Moğolların bile kazandıkları bu zafere şaşırıldıklarını yazmaktadırlar.

Moğol baskılarıyla Anadolu'da yeni bir dönem başlamıştır.Ancak Anadolu Selçuklu Devletinin yapısal özelliğindeki uyum, onun başta yetenekli sultanlar olmasa bile, varlığını devam ettirmesine olanak sağlayacak bir düzeydeydi. Bu uyum sayesinde ki, Selçuklu Devleti Celaleddin Karatay, Muineddin Pervane gibi devlet adamları döneminde her şeye rağmen gelişmesini devam ettirebilmiştir.

Moğollar elbette ki bir işgal gücüydü. Selçukluları vergiye bağlamaları, yönetime müdahale etmeleri de kaçınılmazdı.Araştırmamız sonucunda tespit ettik ki, Moğolların Anadolu'daki etkilerinin artmasına neden olan sebeplerden en önemlisi, Selçuklu devlet adamlarının iktidar hırslarıdır.Bu devlet adamları idareyi ele geçirmek veya iktidarda kalabilmek amacıyla sürekli olarak İlhanlı merkezine ziyaretlerde bulunmuşlardır.Bunlar büyük tavizler vermek suretiyle iktidarı elde etmişler yada mevcut iktidarlarını koruyabilmişlerdir. Bu durum ülkedeki Moğol baskısının her geçen gün biraz daha artmasına neden olmuştur.

Baybars'ın Anadolu'ya yapmış olduğu sefer, Moğol işgalinin Anadolu'daki ikinci evresini başlatmıştır.Ülkede bu tarihten itibaren baskı ve zulümler artmış, Anadolu adeta yaşanmaz bir ülke haline gelmiştir.

1277'den itibaren Moğollar artık kimseye güvenemez hale gelmişlerdi. Yönetime doğrudan müdahale eden İlhanlılar, halktan aldıkları ağır vergi ve salmalarla, idareye yaptıkları lüzumsuz müdahalelerle ve kendi komutanlarının iktidar mücadeleleriyle, Anadolu'yu yaşanmaz bir hale getirmişlerdir

Bu dönemde meydana gelen isyan hareketleri ülkeyi savaş meydanına çevirmiştir. Moğolların Anadolu'da bulunan komutanları, İlhanlı merkezine karşı yapmış oldukları isyanlarda, yerli yönetici ve beylerden de destek arama yoluna gitmişlerdir. Bu bazen zorla olmuştur. Bu isyanlardan sonra Anadolu'daki iktidar sahiplerinin değiştikleri de görülmektedir. İsyân eden Moğol Noyanlarının ülke dışındaki en önemli destekçileri Mısır Memlûkleri olmuştur. Ne var ki bu isyanlardan başarılı bir sonuç elde eden komutan olmamıştır. Bu isyanlar İlhanlıların Anadolu'daki egemenliklerinin sarsılmasına da neden olmuştur. Özellikle batı bölgelerinde ortaya çıkan iktidar boşluğu, Türkmen Beyliklerinin daha rahat hareket etmesine yol açmıştır. Böylece Anadolu'nun uç bölgeleri kısa süre içerisinde Türkleşme imkanına sahip olmuştur.

Kuşkusuz insanoğlu yaşadığı süre içerisinde meydana gelen olayların boyutlarını bir bütün olarak göremez. Bizler ise olayları tarihi oluş süreci içerisinde, sonuçlarıyla bilmek gibi ayrıcalıklı bir imkana sahibiz. Olaylara çok değişik perspektiflerden bakabilmemiz de mümkündür. Olayların sonucundan sebebine doğru hareket edebilme imkanına sahip olduğumuz gibi, kuşbakışı görmeyi de deneyerek, olayları genel hatlarıyla da değerlendirebiliriz.

Bugün, dönemin olaylarına baktığımızda Moğol istilasının, Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde önemli bir amil olduğunu görmekteyiz. Şüphesiz o gün yaşanan olaylar çok büyük ıstıraplara neden

olmuştur.Bunları çeşitli kaynaklardan öğrenmekteyiz. Binlerce insan katliama tabi tutulmuş, binalar tahrip edilmiş , ülke çok ağır vergi ve haraçlarla sömürülmüştür.

Moğolların batıya doğru yaptıkları ilerleyiş sırasında önlerine kattıkları halkları da batıya doğru sürmüşlerdir. Anadolu'ya gelen göçebe halkın yanı sıra bir çok değerli devlet ,bilim ve sanat adamının da Anadolu'ya bir şekilde geldiğini görmekteyiz. Bu kişiler Anadolu topraklarında yeni bir kültür ve medeniyetin meydana gelmesine çok büyük katkıda bulunmuşlardır. Anadolu insanında bulunan yüksek hoşgörü anlayışının önemli ipuçlarını bu dönemdeki fikir ve anlayışlarda bulabiliriz.

Anadolu Selçuklu Devletinin belki bugün bile yakalamakta güçlük çektiğimiz yüksek bir kültür ve birikime sahip olduğunu görmekteyiz. Bu kültür ve medeniyeti meydana getirirken bir çok unsurun ahenkli bir şekilde kaynaştığına da şahitlik etmekteyiz.

Eski Türk kültürünün yanı sıra Bizans , İran ,Moğol, Arap,eski Anadolu kültürleri ve hepsinden önemlisi İslam kültürünün muhteşem bir uyumunu Anadolu Selçuklularında görmek mümkündür.

Selçuklu Sultanlarının saraylarında işret âlemlerinin yanı sıra ,tarikat liderlerinin de sohbetleri görülmektedir. Sultanların Hristiyan eşleri İslam dinine girmeleri için en ufak bir baskıya maruz kalmadıkları halde, kendi arzularıyla İslam dinine girmektedirler.

Bu dönemde dikkatimizi çeken önemli yapılanmalardan biriside esnaf teşkilatlanması idi. Bu sayede üretilen mamullerin kontrolleri yapılarak ,ürünün kaliteli olmasına dikkat edilirdi. Usta,kalfa ve çırak hiyerarşisi çok önemli idi. Hiç kimse bir ustanın eğitiminden geçmeden

meslek sahibi olamazdı. Ahilik teşkilatı sadece bir esnaf birliği değildi. Aynı zamanda manevi eğitim de verilen bir merkezdi.

Yine Selçuklulardaki Bacı teşkilatı da oldukça önemli bir yapılanmaydı. Ahi teşkilatının yanında örgütlenen bu teşkilat incelendiği takdirde kadınların o gün bile örgütlenebildiğini göstermektedir.

Bu teşkilatlanmalardan da anlıyoruz ki , Anadolu'nun kısa süre içerisinde Türkleşerek ,bir İslam ülkesi olmasında , burada yaşayan insanların örgütlü topluluklar meydana getirmelerinin önemi büyüktür.

Ne var ki, Moğol istilası sırasında bu ahi ve bacı teşkilatlarına karşı bir mücadele yürütüldüğünü görmekteyiz.Kayseri'nin Moğolların eline geçmesiyle birlikte şehrin savunmasında yer alan bu ahi ve bacıların katledilmek yada esir edilmek suretiyle ortadan kaldırıldığını bilmekteyiz.Moğolların elinden kurtulabilenler ise Selçuklu devlet adamlarının emirleriyle ortadan kaldırılmışlardır.

Moğollar galip devlet olmalarına rağmen, güçlü İslam medeniyeti karşısında fazla direnemeyerek Müslüman olmuşlardır. Bunlardan birçoğu Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Ankara savaşında Osmanlı saflarından Timur'un saflarına geçen Kara Tatarlar, Timur'la beraber anavatanlarına dönmek istememiş ve çeşitli takibatlara uğramışlardır.Anadolu'da kalabilenlerin ise çoğunlukla Konya-Aksaray bölgesinde yaşadıkları bilinmektedir.

Selçuklular meydana getirdikleri kültür ve medeniyet ile Türk kültüründe doruk oluşturacak olan Osmanlı medeniyetine öncülük etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

AHMED BİN MAHMUD, **Selçuk – Nâme II.** (Hzrl: Erdoğan Merçil),
Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977

AHMED CEVDET, **Kısas-ı Enbiya**, V –VI (Hzrl: Mahir İz), T.C. Kültür
Bak. Yay., Ankara 2000

AHMED EFLÂKÎ, **Ariflerin Menkıbeleri** (Mevlana ve Etrafindakiler),
(Çev: Tahsin Yazıcı), Remzi Kitabevi
yay., İstanbul 1986

AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi I** (1243 –
1453) Cem yay., İstanbul 1995

AKSARAYÎ, Kerîmüddin Mahmud, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, T.T.K. yay.,
Ankara 2000

ALAADDİN ATA MELİK CÜVEYNÎ, **Tarih-i Cihan Güşa**, (Hzrl:
Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay.,
Ankara 1998

ANHEGGER, R., **“İznik” İslam Ansiklopedisi**, V/II Eskişehir
1997 (1256-1264)

ATÇEKEN, Zeki, Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti
(Yayınlanmamış Ders Notları), Konya
1997

ATÇEKEN, Zeki, Konya'da Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde
Bakımı ve Kullanılması, T.T.K. Yay.
Ankara 1998

ANONİM, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III. (Hzr: Feridun Nafiz
Uzluk), Ankara 1952

BAYRAM, Mikail, Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren,
Konya 2001

BAYRAM, Mikail, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya
1991

BAYRAM, Mikail, Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları
Teşkilatı) Konya 1994

BABINGER, Franz - KÖPRÜLÜ, Fuad, Anadolu'da İslamiyet, İnsan Yay.
İstanbul 1996

CAHEN, Claude, Osmanlılardan Önce Anadolu, (Çev: Erol
Üyepazarcı), Tarih Vakfı Yurt Yay.,
İstanbul 2000

CERAM, C.W.,**Tanrıların Vatanı Anadolu**, Remzi Kitabevi Yay.,
İstanbul 1979

ÇAMUROĞLU, Reha, **Tarih, Heterodoksi ve Babaîler**, Om Yay.,
İstanbul 1999

EBÛ BAKR İBN AL-ZAKÎ,**Ravzat al-kuttab va Hadikat al-**
Albab(Yay:AliSevim)T.T.K.Yay.Ankara
1972

GREGORY ABU'L – FARAC (BAR HEBRAEUS), **Abu'l – Farac**
Tarihi, I, II Ankara 1999

GROUSSET, Rene, **Bozkır İmparatorluğu Attila – Cengiz Han – Timur**,
(Çev: M.Reşat Uzman), Ötüken Yay.
İstanbul 1999

GÖKSU, Melek, **Şerafeddin Hatîroğlu ve Moğollara Karşı İsyanı**, (S.Ü.
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),
Konya 2000

HERODOTOS , **Herodot Tarihi**, (Çev: Azra Erhat), Remzi Kitabevi
Yay., İstanbul 1983

IASZLO,Rasony,**Tarihte Türklük**,Ankara 1971

İBN BİBİ (El –Hüseyin B. Muhammed B.Ali El –Caferi er –Rugadi), **El Evamirü'l –Ala'ie Fi'l –Umuri'l –Ala'ie (Selçuk Name)**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996

İBN'ÜL ESİR, El – **Kamil Fi't-tarih Tercümesi İslam Tarihi C.X**, Bahar Yay., İstanbul 1987

İLGÜREL, Mücteba, “Çaka Bey” **T.D.V.İ.A. C.VIII.** İstanbul 1993, (186-188)

KAFESOĞLU, İbrahim, “Selçuklular” **İslam Ansiklopedisi ,X** ,Eskişehir 1997 (353-416)

KAYMAZ, Nejat, **Pervane Muineddin Süleyman**, Ankara 1970

KONYALI, İbrahim Hakkı, **Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi**, Konya 1964

KÖPRÜLÜ, Fuad, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri
Bşk.Yay., Ankara 1993

KÖPRÜLÜ, Fuad, **Bektaşiliğin Men'seleri**, (Hzr: M. Ali Gürel, S.Ü.
yayınlanmamış Seminer Çalışması) ,
Konya 1992

KÖPRÜLÜ, Fuad, “Cengiz Han” **İslam Ansiklopedisi** , C.III., Eskişehir
1997, (91 – 100)

KÖYMEN, Mehmet Altay, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi C:I**
Kuruluş Devri, T.T.K. Yay., Ankara
1989

MANGHOL-UN NİUÇA TOBÇA'AN, **Moğolların Gizli Tarihi**, (Çev:
Ahmet Temir), T.T.K. Yay., Ankara 1995

MEHMED, Neşri, **Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi C:I** (Yay. Hzr:
Faik Reşit Unat – Mehmed A. Köymen)
T.T.K. Yay. Ankara 1995

MEMİŞ, Ekrem, **Eski Çağ Türkiye Tarihi**, Çizgi Kitabevi Yay., Konya
2001

MERÇİL, Erdoğan, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, İ.Ü.E.F.Y.
İstanbul 1985

OCAK, Ahmet Yaşar, **Babaîler İsyanı Alevîliğın Tarihsel Altyapısı
yahut Anadolu'da İslam – Türk
Heteredoksisinin Teşekkülü**, Dergah
Yay., İstanbul 1996

OCAK, Ahmet Yaşar, “Baba İshak” **T.D.V.İ.A. III** ,T.D.V.Y.
İstanbul 1991 (368)

OCAK, Ahmet Yaşar, “Baba İlyas” **T.D.V.İ.A. III**, T.D.V.Y.
İstanbul 1991 (368-369)

OKURGAL, Ekrem, **Anadolu uygarlıkları** , İstanbul 1988

SEVİM, Ali, **Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan
1086'ya kadar)**, T.T.K. Yay., Ankara
1987

SEVİM, Ali, **Genel çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri**,
T.T.K.Yay.,Ankara 1987

SEVİM Ali, MERÇİL Erdoğan; **Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat Kültür**, T.T.K. Yay., Ankara 1995

SÜMER, Faruk – SEVİM Ali; **İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler Çeviriler)**, T.T.K. Yay., Ankara 1988

SÜMER, Faruk, “Anadolu’da Moğollar”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi** I, Ankara 1970, (1 –147)

SÜMER, Faruk, “İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir”, **Belleten**, C.53, sayı:206, Ankara 1989, (175-197)

SPULER, Bertold, **İran Moğolları – siyaset, idare ve kültür ilhanlılar devri**, 1220 – 1350 (Çev: Cemal Köprülü), T.T.K. Yay., Ankara 1987

SPULER, Bertold, “İlhanlılar” **İslam Ansiklopedisi**, V/II , Eskişehir 1997 (967-971)

STRABON, **Coğrafya, Anadolu (Kitap:XII, XIII, XIV)**, (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 1987

ŞEKER, Mehmet, **Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması**, Diyanet İşleri Başk. Yay., Ankara 1991

TEKİNDAG, M.C. Şihâbeddin, "Karamanlılar" **İslam ansiklopedisi** VI, Eskişehir 1997, (316-330)

TEMİR, Ahmet, "Orta Asya ve Kıpçak Bozkırlarında Kurulmuş Türk Devletleri" **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara 1992

TURAN, Osman, **Selçuklular ve İslamiyet**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993

TURAN, Osman, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1999

TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasî Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071 – 1328)**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1998

TURAN, Osman, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, Metin Tercüme ve Araştırmalar**. T.T.K. Yay. Ankara 1988

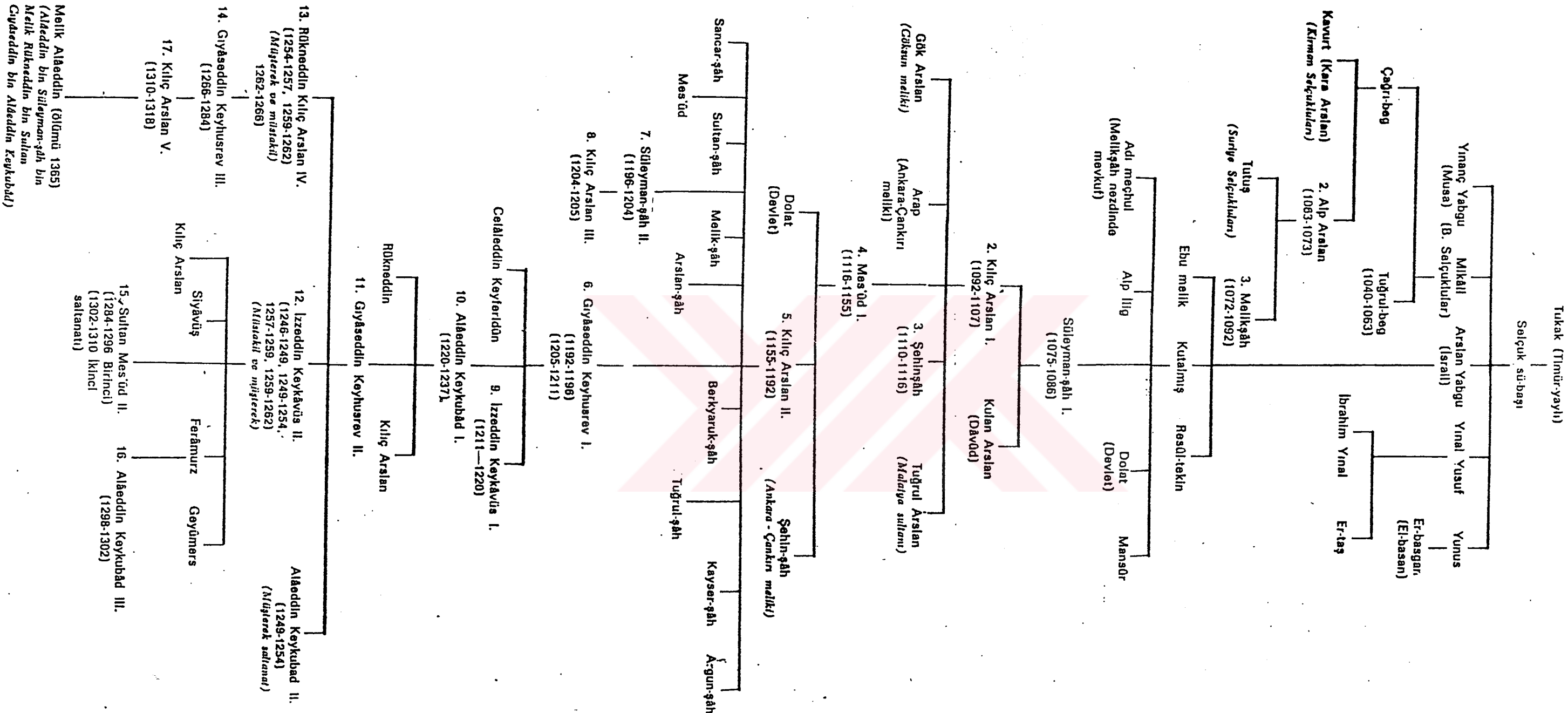
TURAN, Osman, “Kılıç Arslan I.” **İslam Ansiklopedisi** , C.VI. Eskişehir
1997 (681-688)

URFALI Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi – Nâmesi (952 – 1136) ve Papaz
Grigor’un Zeyli (1136 – 11629)**, T.T.K.
Yay., Ankara 2000

UZUNÇARŞILI, İbrahim Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu
Karakoyunlu Devletleri**,T.T.K.
Yay.Ankara 1984

VLADİMİRTSOV, B.Y, **Moğolların İçtimai Teşkilatı – Moğol Göçebe
Feodalizmi**, (Çev: Abdülkadir İnan)
T.T.K. Yay., Ankara 1995

YALTKAYA,Şerefüddin, **Baypars Tarihi Al-Melik-Al-Zahir(Baypars)
Hakkındaki tarihin ikinci cildi**
(Çev:Şerefüddin Yaltkaya) T.T.K. Yay.
Ankara 2000

Cengiz Han Ölümü 1227

Arık Boğa

